

svoje razvedrilo v različnih kmetijskih panogah. Pri tem ne manjka poskusov, da bi staro slikarijo na panjskih končnicah nadomestili z novo naivno umetniško obliko. Morda se je moderno »naivno slikarstvo« v Jugoslaviji zgledovalo po tej prertrgani niti iz Slovenije, ko si je zamišljalo svoje umetniško udejstvovanje. Za mnoge južne Slovane je postalo slikanje čebelnjakov ne

samo zabava, ampak skoraj že ljubezen. Tu najdejo po svojem delu sprostitvev od neverjetne naglice današnjega življenja. Nikakor pa nočejo posnemati cenene čebelarske romantike. S svojimi pisanimi slikarji na čebelnjakih je mali slovenski narod (1,7 milijona) prispeval kamenček v mozaik sodobne evropske kulture.

NAŠE PANJSKE KONČNICE

AVGUST BUKOVEC

(Slovenski čebelar 6/1934)

V najmilejšem spominu so mi ostali tisti srečni časi, ki sem jih v mladih letih preživel na materinem domu, na trdnem kmečkem posestvu v logaških hribih ob izviru Sovre.

Pri hiši je bilo mnogo stvari in reči, ki so me zanimale čez mero, nobena pa me ni toliko kakor uljnjak. Pred njim sem tiho ždeval ure in ure ter opazoval čebele in pasel oči po slikah na končnicah precej velikega števila panjev.

Pročelje uljnjaka je bilo meni najlepši svet, poln čarov, mikavnosti ter zvedavost dražejih prizorov.

Dostikrat sem se v slike zamaknil tako močno, da sem bil gluhi in slepi za vse, kar se je godilo okoli mene. Včasih me je šele oster klic iz hiše ali pa lajež domačega kužeja zdramil, da sem se vrnil iz Indije Koromandije v preljubo Solzno dolino.

Ni je bilo končnice, ki je ne bi poznal do najmanjših podrobnosti. Nekatere so mi bile posebno ljube. Zlasti se dobro spominjam »Materne božje«, ki je imela ob strani neznansko lepa pušeljca, in pa »Levove glave«. Te se kar nisem mogel nagledati. Izrezljaj jo je bil kipar – samouk iz sosednje vasi, toda tako mojstrski, da bi bila v čast celo izučnemu rezbarju.

Široki levov jezik je bil brada panja; nanj so čebele sedale in urnih nožic izginjale v temno žrelo. Ta zanimiva končnica je sedaj v društveni zbirki.

Tudi moj stric je bil zelo vnet za končnice. Posebno lepe ne bi dal od hiše za noben denar, tako zelo jih je cenil. Naročal jih je pri nekem krošnjarju, ki je brinovca po kozarčkih ponujal od hiše do hiše. Prinašal

mu jih je iz Poljan nad Škofjo Loko po 6 krajcarjev komad. Pri naročilu sta se natančno domenila, kakšna mora biti »malarija« na posamezni končnici.

Po dolgih letih me je neko pomlad obšla želja, da bi zopet videl kraje, kjer sem v mladosti ovčice pasel. Stric kar ni vedel, kaj bi od veselja storil, ko me je po tolikih letih zopet imel pred seboj. Ne da bi kaj govorila, sva zavila po stezici k čebelnjaku in sedla. Bil je krasen dan v maju. Jablane okoli čebelnjaka in daleč gori po rebri so bile od cvetja vse bele. Čebele so šumele kakor v roju in vlačile domov na žive in mrtve. Solnce se je upiralo v uljnjak z vso mlado silo, da so končnice na panjovih kar žarele.

Stric je odšel v hišo in se je kmalu vrnil s hlebom kruha ter z latvo kislega mleka. Meni pa ni bilo do teh dobrot, ampak sem le gledal in gledal končnice in obujal ljube, lepe spomine. Zdi se mi, da so se mi baš na ta dan oči odprle za lepoto končnic, za to svojevrstno ljudsko umetnost, ki je polna miline, izvernih domislekov in zdrave šegavosti. Od takrat se za to narodno blago še posebno zanimam.

V teku let sem zbral precejšnje število končnic, pa sem jih še premalo, kajti vse kaže, da bodo v nekoliko letih do zadnje izginile iz slovenskih uljnjakov.

Končnice, ki sem jih zbral, sem pred nekoliko leti prepustil društvenemu čebelarskemu muzeju. Marsikatero v tej zbirki je daroval ta in oni razumni čebelar. Veselilo bi me, ako bi se po objavi teh vrstic naša zbirka nagleje množila in popolnjevala. Ker

gledamo pri zbiranju zlasti na kakovost, je upati, da se bo mogel čebelarški muzej ponašati z dobršnim številom prav posebno posrečenih končnic.

Med že zbranimi končnicami so nekatere nenavadno lepe ter zaradi starosti in zadržanosti snovi, ki jo je slikar obdelal, posebno zanimive. Nadejam se, da se bo število takih v bližnjih letih povečalo, kar pa je odvisno od dobre volje in od zavednosti naših kmečkih čebelarjev, ki lahko mnogo store, da omenjeni smoter tudi dosežemo. Da bi ga le res in dokler je še čas!

S tem spisom ne nameravam podati studije o panjskih končnicah. To naj store folkloristi, ki so za to poklicani. Moj namen je le, da seznanim čebelarje s to umetnostjo specialiteto in zbudim v njih zanimanje za najlepše, kar so imeli naši stari čebelarji in kar smo tako lahkomišelnostjo zapravili.

Poslikane končnice se ne bodo vrnile v naše čebelnjake nikdar več. Bili so časi, ko smo si resno prizadevali, da bi to staro navado ohranili, toda tok časa je bil močnejši od naših želja. Slikarji končnic so izumrli, z njimi vred je pa bila pokopana tudi vsa veda o našem slikanju, zlasti pa »tajnost« o pripravljanju in uporabi barv. Z uvedbo modernih panjev je za vselej odklenkalo slikam na končnicah, ki so poživljale in zaljšale naš kmečki čebelnjak in ga napravile mikavnega za staro in mlado.

Grenka je ta ugotovitev za tistega, ki ljubi svoj rod in vse, kar je z njim v zvezi. Edino, četudi skromno tolažilo za to izgubo, je dejstvo, da nima nobena reč na svetu trajnega obstanka in da bo vsaj spomin na končnice ohranjen v nekaterih javnih zbirkah in v tisku.

Društvene končnice pa naj dobe, ko pride čas, dostojno mesto v Janševem čebelarškem domu. Da bi ga dočakali!

Zbirke končnic in publikacije.

Z zbiranjem končnic se je pri nas začelo razmeroma pozno. Zaradi tega so naše zbirke bolj revne in nepopolne. Sedaj pobiramo le še ostanke. Ugodni čas, ko je bilo tega blaga še v izobilju, smo zamudili, ker nismo imeli smisla zanj. V ljubljanskem Narodnem muzeju so imeli do l. 1900 odločilno besedo sami arheologi, ki so se

zanimali skoraj izključno za starine iz keltске in rimske dobe, deveta briga pa jim je bila živa domača umetnost, ki je za naše narodopisje vsaj tolike važnosti, kakor drobci starorimskih loncev.

Kadar govorimo o »narodnem blagu«, bi morali imenovati slovenske panjske končnice na prvem mestu. Saj niso bile nikjer drugje na svetu običajne in so jih slikali zgolj domači, ljudski umetniki! Vsekakor so neprimerno bolj naše, nego so avbe, peče, pasovi, majolike in druga taka »ponarodela« šara, ki smo jo dobili od sosedov tuje krvi in besede.

Prvi, ki je začel končnice zbirati, je bil rajni predsednik Kmetijske družbe Gustav Pirc. Njegova skromna zbirka je obenem z dvojnicami, ki sem mu jih prepuščal iz svoje zbirke, pozneje prešla v last Narodnega muzeja.

Ko je postal kustos ljubljanskega muzeja znani arheolog dr. Walter Šmid, ki je bil tudi vnet čebelar, je začel zbirati končnice za muzej z veliko vnemo, ljubeznijo in razumevanjem. Znal je ločiti dobro od slabega, kar je za vsako zbirko odločilnega pomena. Nabrane končnice je uredil na dveh velikih tablah in jih uvrstil med muzejske zbirke, da si jih lahko vsakdo ogleda.

Muzej je pozneje pridobil še mnogo končnic. V zbirki je sedaj nad 700 komadov, ki čakajo končne ureditve. Takrat bo treba izločiti vse, kar je brez vrednosti. Tega pa ni baš malo. Ne vem, čemu naj bi v zbirki ostale končnice, na katerih se slika sploh več ne da razločiti.

Večjo zbirko končnic ima tudi naše društvo. Ni jih mnogo – komaj 150 jih je – toda so večinoma zelo lepe, dobro ohranjene in zanimive. Med njimi je marsikatera taka, da slične nikjer več ni dobiti. Tudi zelo stare so vmes, pravijo, da najstarejše, kar jih je znanih. Skoraj vse slike, ki bodo spremljale ta spis, so posnete po originalih v čebelarškem muzeju.

Tudi nekateri zasebniki imajo manjše zbirke, n. pr. Gallo – Mežica, Ross – Kranj, Sadnikar – Kamnik.

Zadnja leta so začeli stikati za končnicami celo zagrebški trgovci s starinami, pa tudi nekateri ljubljanski. Pač znamenje, da postaja to blago redko. Pazimo, da ne

pride, kar je dobrega, v neprave roke!

V inozemstvu je večja zbirka končnic na Dunaju v »Museum für Volkskunde«, v Bernu pa v švicarskem čebelarstvu muzeju. Ta zbirka je precej lepa in tudi obsežna. Končnice so muzeju dobavljali švicarski trgovci z našimi čebelami, ki so kupovali pri nas kranjčice. S panji vred so šle v tujino tudi končnice; žal, da med njimi tudi mnogo lepih.

O končnicah se je doslej razmeroma malo pisalo, mnogo premalo za tako zanimivo in obsežno snov. Dr. Vurnik pravi v svojem spisu »Slovenske panjske končnice«: »Čudno, o panjskih končnicah vse do začetka našega veka ne najdemo v naši literaturi nobene ne domače, ne tuje beležke; dasi je morala galerija v čebelnjaku presenečati vse tujece pri nas in z barvno pestrostjo in snovnim bogastvom privlačiti vse ljubitelje ljudstva in njegove duše.«

Prvo opozorilo na končnice najdemo v »Carnioli«, kjer je l. 1840 (v št. 37 in 38) priobčil Mihael Heinko črtico »Ein krainisches Bienenhaus«, ki v njej na izredno šegav in duhovit način opisuje nekatere slike na končnicah.

Potem je bilo tiho do l. 1903, ko je bil objavljen dr. Walter Šmid v čebelarstvu listu »Illustrierte Monatsblätter für Bienenzucht« (Klosterneuburg) kratek informativen članek s slikami, ki je vzbudil mnogo zanimanja med nemškimi čebelarji. Naše društvo je takrat dobilo mnogo vprašanj, kdo pri nas končnice še slika.

Ta članek je dr. Šmid izpopolnil in objavil l. 1905 v »Mittheilungen des Musealvereines für Krain«.

Vse te nemške razprave pa niso našle pri Slovencih pravega odmeva. Šele ko je izšel leta 1905 v »Slovanu« ilustriran članek

o »Slovenskih končnicah in folklori«, ki ga je spisal Jos. Wester, se je tudi pri nas zbudilo zanimanje za to ljudsko umetnost, zlasti, ker je bil članek pisan z ljubeznijo in je bodril k zbiranju nar. blaga.

S temi članki in črticami je bil led prebit in zanimanje za končnice je postalo mnogo bolj živahno. Povečalo se je pa še, ko je dr. Schmid del zbirke iz ljubljanskega muzeja razstavil na Dunaju.

Lep članek o tem predmetu je objavil leta 1911 v »Österreichische Volkskunst« prof. dr. Mihael Haberlandt. Poskrbel je tudi, da so zbirko končnic v dunajskem muzeju za ljudsko umetnost izpopolnili z nakupi v Sloveniji.

Doslej najboljšo študijo o končnicah je napisal pokojni dr. Stanko Vurnik. Objavil jo je l. 1929 v III. zvezku »Etnologa«, glasnika Etnografskega muzeja v Ljubljani. Naslov spisu je »Slovenske panjske končnice«. Izšel je tudi ponatisk tega dela; v zalogi ga ima omenjeni muzej v Ljubljani. Snov je sistematično in zelo skrbno obdelana, pa ne zgolj s stališča folklorista in umetnostnega zgodovinarja, marveč kolkor toliko tudi s čebelarstva stališča. Dr. Vurnik je zbral v tem spisu vse, kar je vedel in znal povedati o končnicah. Podal nam je v njih lepo zaokroženo sliko, ki jo bo težko spopolniti.

Manjši članki, nekateri tudi ilustrirani, so bili objavljeni v »Jutru« (št. 156, 1926), v »Ilustriranem Slovencu« (1927) in »Naša pota« (št. 2, 1934).

Naše društvo je razstavilo končnice ob kongresu jugosl. čebelarjev v Sarajevu (l. 1923) in na Vseslovenski čebelarstvu razstavi v Pragi (l. 1927). Bile so predmet živahnega zanimanja.

(Nadaljevanje sledi.)

VZREJI MATIC IN ZDRAVSTVENEMU VARSTVU ČEBEL NA ROB

JANEZ GREGORI, prof. biol.

Čebelarstvo leto smo zaključili in že krepko zakorakali v novo. Zato moramo narediti obračun: po medeni beri lahko rečem, da pri nas v tem desetletju še ni bilo tako slabega leta. Svoje je opravila že toča v juniju. Čebelarji pa nismo odvisni

samo od medenega pridelka, ampak svojo dejavnost popestrimo tudi na druge načine. Nekateri smo se odločili za vzrejo matic. In prav ob vzreji matic sem letos doživel toliko neprijetnosti in jeze, da želim o tem seznaniti širši krog čebelarjev. Da pa ne bo ostalo

NAŠE PANJSKE KONČNICE

AVGUST BUKOVEC

(Nadaljevanje)

Leta 1934 sem ob proslavi dvestoletnice rojstva Antona Janše za 5–6. št. SC napisal uvod tega članka z namenom, da ga nadaljujem takoj v naslednjih številkah. Potem se pa za to nisem in nisem mogel odločiti, ker sem še vedno odkril kaj novega in sem zato upal, da se mi z leti nabere še kaj gradiva. To se je v resnici zgodilo. Društvena zbirka končnic se je od takrat močno povečala in zvedel sem o tej ljudski umetnostni posebnosti tudi marsikaj zanimivega, kar bi sicer ostalo neobjavljeno.

Sedaj pa ne smem več odlašati, da me ne prehiti bela žena in mi vzame pero iz rok. S člankom bom odslej nadaljeval do konca, da spravim na papir vse, kar je važno, da se ohrani v spominu ne-le bodočim čebelarским pokolenjem, marveč zlasti raziskovalcem naše ljudske umetnosti, od katerih lahko pričakujemo, da bodo starim panjskim končnicam kdaj posvetili tisto pozornost, ki jo zaslužijo.

Od kdaj so poslikane končnice v navadi?

Zdi se mi, da mi na to vprašanje ne bo težko odgovoriti. V mladih letih sem marsikak dan porabil za »lov« na končnice in staro čebelarško šaro. Pri tem so me noge včasih zanesle visoko v hribe v samotne vasi, kjer sem našel stare zapuščene čebelnjake s prav starimi kranjiči. Bili so surovega dela, iz debelih klanih desk in zbiti s kovanimi žebli. Znotraj so bili na debelo prevlečeni z zadelavino. Prav gotovo so bili še izpred Valvasorjevih časov. Na sprednjih končnicah ni bilo nikakih slik, pač pa razna preprosta znamenja in čačke, napravljene z belo ali črno barvo. Tisti, ki so imeli bela znamenja (razne križe, sonce, lunin krajec, smrekice idr.), so bili pobarvani z indsko ali pa angelsko rdečo (?) barvo, črna znamenja pa so bila narejena na panjih z nepopleskano končnico, kar na suhem lesu. V teh znamenjih, na katera se še povrnem, lahko vidimo, če hočemo, prve početke poznejše navade poslikanih končnic.

Tudi v dobi našega kronista Janeza Vajkarta Valvasorja (1641–1693) skoraj gotovo še ni bilo v naših čebelnjakih poslikanih končnic. Morda so prišle v navado proti

koncu njegovega življenja, ko je njegovo glavno delo »Ehre des Herzogthums Krain« že izšlo (1689); čisto gotovo jih pa ni bilo takrat, ko je Valvasor potoval po naših krajih in zbiral snov za svoje glavno delo. Valvasor ni bil samo zgodovinar, ampak tudi umetnik, pospeševalec likovnih umetnosti in naravoslovec. Popisal je naše kraje, šege in navade ter posebnosti tako podrobno, da se mi zdi naravnost nemogoče, da bi bil pozabil omeniti tako zanimivost, kakršna so poslikane končnice, to toliko bolj, ker izrecno popisuje tudi naše čebelnjake, panje in način čebelarjenja.

Proti temu mojemu naziranju govori, da navaja prof. dr. Mihael Haberlandt v »Osterr. Volkskunst« kot najstarejšo neko končnico z letnico 1686 in da je prof. Baš, ravnatelj mariborskega muzeja, kakor mi je povedal g. vseučiliški prof. Milko Kos, našel v okolici Prevalj ali nekje v Mežiški dolini, končnico z letnico med 1680 in 1690 (natančne letnice se g. prof. Kos ne spominja). Shranjena je v mariborskem muzeju. Mene pa Valvasorjev molk tako prepričuje, da kar ne morem verjeti, da bi bile končnice že v teh letih splošno razširjene. In če niso bile – tedaj je izključeno, da bi se bile posamezne tako dolgo ohranile. Morga gre v teh dveh primerih za namerno postarjanje končnice? Znano mi je namreč, da so slikarji na marsikako novo končnico nalašč napravili starejšo letnico, kakor bi jo v resnici bili smeli.

Ostane še možnost, da so bile poslikane končnice na Koroškem prej v navadi kakor na Kranjskem. Za to govori tudi koroško izročilo samo (glej SC 1940, 94), po katerem sega poslikavanje končnic na Koroškem v 17. stoletje. Če ta domneva drži, potem moram skrbiti svojo gornjo trditev tako, da v Valvasorjevi dobi na Kranjskem slike na končnicah še niso bile splošno razširjene.

Naj bo že s točnim časom postanka končnic kakor hoče, gotovo je, da so bile poslikane končnice tudi na Kranjskem že v začetku 18. stoletja močno razširjene. Za to nam je na razpolago cela veriga trdnih dokazov. Najstarejša nam znana končnica, sedaj v posesti g. A. Roossa v Kranju, je iz

l. 1705. (Glej SČ 1938, 10). O njeni starosti ni po izjavi gg. zgodovinarjev prof. Kosa in dr. Ložarja nobenega dvoma. Skoraj ravno toliko staro končnico, in sicer z letnico 1708, je imel bivši urednik SČ Fr. Rojina; kam jo je »zafrečkal«, kakor sam pravi, ne ve. Imel je tudi panj s končnico z letnico 1729. To starino je odnesel l. 1929 njegov sin Natek v Ameriko (SČ 1937, 153). Janez Strle iz Zaloga pod Ljubljano je imel panj z letnico 1720 na končnici (SČ 1899, 111).

Glede končnice z domnevno letnico 1724, o kateri je poročal g. Ravnik v SČ 1940, 94, sta zgoraj omenjena zgodovinarja potrdila moj dvom, ki sem ga izrazil v uredniški pripombi k Ravnikovemu članku. Končnica je iz l. 1794, to pa ne samo zaradi tega, ker je letnica na končnici dovolj jasna in je imela dvojka v začetku 18. stoletja čisto svojstveno obliko, iz katere ne more nastati devetica, čeprav del številke zgine, marveč tudi zavoljo načina slikanja, ki je brez dvoma iz mlajše dobe.

V zbirki končnic SČD je potem končnica nesporne starosti z letnico 1785, ki jo omenja dr. Stanko Vurnik v svojem spisu Slov. panjske končnice (Etnolog III 1929, 161) kot najstarejšo znano. Tem ohranjenim dokazom naj pridružim še domače izročilo o slikarskem udejstevovanju Antona Janše. Kakor so pravili Navratilovemu poročevalcu stari možje z Breznice, »je bil Janša, p. d. »Kuharjev Tonej« spreten slikar (»fajn mavar«) ter naredil take končnice na panj, da nobeden takih. Pri Kraljiču na Breznici so še dolgo imeli na končnici leva, ki ga je bil naslikal »Kuharjev Tonej«, in je bil tako živ, da je gledal zmeraj za človekom, kamor je šel.« (Spomenik o šeststoletnici, 1883, 164).

Nekako od srede 18. stoletja dalje so bile poslikane končnice že po vseh naših kmečkih čebelnjakih v navadi.

Postanek in propad poslikanih končnic.

Poslikane končnice so slovenska posebnost. Naš panj – kranjiča – najdemo tudi pri naših sosedih v območju Alp. Slike na končnicah pa so bile omejene samo na zemljo, kjer prebiva oziroma je prebival naš rod.

O vprašanju, kako je do te naše posebnosti prišlo, se je v naši čebelarški književnosti že precej razpravljalo. Izražena so

bila različna mnenja, ki jih hočem nekoliko preresetati.

Dr. Stanko Vurnik navaja (v Etnologu III, 1929) kot vzrok navade poslikanih končnic mnenje kmečkih čebelarjev, »da se mora panj od panja po končnici ločiti, da čebela svojega laže najde«. Vendar vidi v tej navadi predvsem izražanje ljubezni za slikarstvo in barvo, ki ima svoje korenine »v svojevrstnem duševnem značaju našega, recimo alpskega ljudstva«. V tem smislu postavlja slikane končnice v isto vrsto z rezljanimi ganki, pažnimi linami, požarnimi freskami na stenah, umetnimi okraski gavtrov idr.

Stane Mihelič pravi (v Anton Janša, 1934, 43): »Glavni vzrok, da se poslikavanje končnic pričene prav v tem času (sredi 18. stoletja – op. pis.) je po mojem mnenju delni prehod iz enega načina čebelarjenja v drugega, ki je povzročil, da je dobil panj stalno mesto v čebelnjaku.« Pod tem prehodom meni Mihelič opustitev čebelarjenja izključno na med in uvedbo čebelarjenja na roje. Pri čebelarjenju na med so naši čebelarji, po Miheličevih trditvah, vsako jesen panjem izpodrezali del medenega sata v zadnji polovici panja, spomladi pa so obrnili prazni del panja naprej. Z omenjeno spremembo načina čebelarjenja pa naj bi bil dobil panj stalno mesto v čebelnjaku, to se pravi, da je bila vedno ena in ista končnica spredaj. Tako bi bila nastala na pročelju čebelnjaka stalna ploskev, razpoložljiva za slike. Osnovo za navado pa vidi Mihelič v Vurnikovem svojstvenem duševnem značaju našega alpskega človeka.«

Vlado Rojec je razvil svoje mnenje v članku »Zakaj so bili kranjiči poslikani« (SČ 1937, 178). Svoj nazor povzema na kratko takole: »Kranjiči so bili poslikani zato, ker je bilo poslikovanje (pohištva in drugih predmetov – op. pis.) nekaj v modi, ker je to ustrezalo okusu takratnega človeka.«

Milenko Popović pripisuje začetek slik na končnicah »kombinaciji raznih vplivov, praznovernosti, pobožnosti, modi slikanja in praktičnim razlogom (označevanju panjev). Posebno pa poudarja možnost, da so čebelarji s slikami skušali prepričati uroke (SČ 1938, 52).

Že narava našega vprašanja je taka, da ga moremo reševati samo z domnevami. Nikdar ne bomo mogli z vso gotovostjo reči, zato in samo zato so se pojavile posli-

kane končnice. Saj nimamo o njih začetku niti mrvice kakega pisanega ali ustnega izročila. Zato ni mogoče nobenega izmed navedenih mnenj niti dokončno dokazati, niti popolnoma pobiti. Izvzel bi le Miheličev, v kolikor veže nastanek poslikanih končnic na spremembo načina čebelarjenja; to pa iz sledečih razlogov.

Težko je govoriti, kadar imamo v mislih naše staro čebelarstvo, o čebelarjenju na med in čebelarjenju na roje kot o dveh ločenih načinih. Kot poseben način se je razvilo izrazito čebelarjenje na roje šele, ko se je razvil izvoz čebel v tujino, ki je naše takrat že propadajoče čebelarstvo naravnost tiral v to smer, to tem bolj, ker čebelarjenje na med v kmečkih panjih takrat ni bilo več donosno. Izvoz čebel se je pa pričel šele l. 1859, torej takrat, ko se je nagibala klasična doba končnic že proti koncu.

Sicer so pa roji pri čebelarjenju v kmečkih panjih neizogibni, ker jih je zelo težko, pri večjem številu panjev pa sploh nemogoče zabraniti. Saj nam dela to preglavice celo pri sodobnih panjovih in današnjem stanju čebelarstva tehnike. S tem se skladajo poročila vseh virov (Valvasor, Janša, P. P. Glavar, Scopolli), ki vsi govorijo mnogo o rojih. Res je bil smoter čebelarstva v starih časih izključno pridobivanje medu in voska. Zato pa ni bilo potrebno omejevanje rojev, nasprotno, pri nas, ko je bila in je še glavna paša v jeseni, so roje radi sprejemali. Samo tako so mogli pomladiti matice in imeti jeseni veliko število panjev za izkoriščanje ajde. Isti način čebelarjenja na med je še dandanes običajen marsikje v Evropi.

Pa tudi če se postavimo na Miheličev stališče, da je prišlo sredi 18. stoletja do take spremembe v načinu čebelarjenja, ne more biti s tem v zvezi nastanek preslikanih končnic. Še preden je panj po Miheličevem mnenju dobil stalno mesto v čebelnjaku, je morala biti vedno ena in ista končnica panja na pročelju čebelnjaka in sicer tista z žrelom. Če so panje res kdaj obračali, sta morali biti obe končnici premični. Pri obračanju panja je v takem primeru čebelar dejansko obrnil samo obod, končnici in podnico (brado) pa pustil na mestu. Da se taka tehnična rešitev pri morebitnem obračanju panja naravnost vsiljuje, vidimo iz tega, da je še dandanes v pretežnem delu Koroške in v kotu od Do-

vjega proti Beljaku običaj, da sta obe končnici premični. Čebelar opravlja čebele od spredaj, če treba (npr. pri spodrezovanju) pa tudi od zadaj. Zato so že takrat imele sprednje končnice stalno mesto v čebelnjaku in je pročelje moralo »naravnost izzivati k tvornosti«, kakor se izraža Rojec.

Od ostalih mnenj nas predvsem zanima, v koliko so utegnili razni praktični razlogi vplivati na uvedbo poslikanih končnic. V poglavju »Od kdaj so poslikane končnice v navadi« sem opozoril, da so bili že naši najstarejši panji poslikani z rdečkasto rjavo barvo in zaznamovani z raznimi preprostimi znamenji. To kaže, da so že naši davni čebelarji predniki čutili potrebo po označevanju panjev in to toliko zase kolikor za čebele. Kadar je čebelar panje prestavljal ali pa zlagal v čebelnjak, na primer pri prevažanju v pašo, kadar jih je hotel ločiti na tujem pasišču od drugih in zato da je panj sploh dobil kak znak, da ga je čebelar mogel videti tudi z notranjim očesom, ga je moral na kakršen koli način »kristiti«. Ker pisati in brati ni znal, je segel po takih znamenjih, ki so mu bila razumljiva in ki jih je lahko sam naredil. Vedel je razen tega, da je za matico, ki se vrača s prahe, manj nevarnosti, da bi zašla v tuj panj, če je na panju kako bolj vidno znamenje. Še dandanes vidimo pri kmečkih čebelarjih, da v ta namen položijo na brado panja kak značilnejši kamenček ali pa pritrdijo košček papirja. Tudi za čebele same je vedel, da se ravna pri vračanju s paše ne samo po mestu, kjer panj stoji, marveč da se znajdejo tudi po zunanjih znakih panja. Takratni čebelarji so se pri tem označevanju ravnali pač po svojih izkušnjah, ne da bi pri tem poznali učinke barv na čebele tako, kakor jih mi danes poznamo. Končno tudi sodobni čebelarji ne morejo shajati brez zunanje označevanja panjev. Nekdanje slike jim nadomeščajo razne barve in številke. Brez tega ne gre pri količkaj večjem in urejenem čebelarstvu.

Ne smemo pa izključiti, da je pri prvotnih znamenjih igrala tudi praznovernost svojo vlogo.* Kako zelo so bili v časih ravno čebelarji nagnjeni vražam, se lahko prepričamo iz člankov Hrastovčana v SČ l. 1903 in 1904.

Čebelar se je torej živo zavedal potrebe označevanja panjev in se je moral zato s svojim smislom za barvo in okras kar z

obema rokama poprijeti poslikanih končnic, kakor hitro mu jih je čas prinesel.

Kdo je začel slikati končnice in kje so se prve pojavile? Tudi na ti dve vprašanji lahko odgovorimo samo z ugibanjem. Pred očmi moramo imeti višino takratne ljudske izobrazbe. Nevoljništvo je odpravil šele cesar Jožef II. V tej dobi in do začetkov organiziranega šolskega pouka konec 18. stoletja je bil naš kmet, lahko rečemo, popolnoma nepismen, če izvzamemo prav redke posameznike. In če ni znal uporabljati enostavnega čopiča – peresa –, je toliko manj mogel ravnati s pravim čopičem, paletto in barvami. Za to je treba še nekaj več izobrazbe in vaje kakor za pisanje, pa čepav gre za najpreprostejše slike. Sicer je slikanje tudi stvar osebne daru, toda da se ta uveljavi, je potrebna neka višina splošne in možnost posebne izobrazbe.

Zaradi tega moramo iskati prve poslikane končnice v samostanih, v graščinah in v župniščih, ki so takrat bili nosilci in posredovalci kulture. To je toliko bolj verjetno, ker je bilo čebelarstvo v takratni dobi še vedno privilegij cerkvene in posvetne gospode, dočim je kmet smel čebelariti samo v omejenem obsegu. Po tridesetletni vojni je prišlo v naše kraje mnogo nemških obrtnikov in umetnikov, ki so »hitali na jug iskati si dela in kruha... Ti umetniki niso prvovrstni, ampak so bili le bolj kruhoborci« (Viktor Steska, Slov. umetnost I, 1927, 22). Ti slikarji so bržkone pomagali razviti v naših kulturnih središčih tisto umetno obrt, ki je ustvarila temelj za poznejši razcvit ljudske umetnosti in ki se je izživljala zlasti v poslikanem pohištvu, končnicah, znamenjih, gankih, požarnih slikah idr.

* Dr. J. Mantuani omenja v svojem članku »Slovenische Imkerkunst« v časopisu »Jugoslavija« Jugoslov. turizam 1930, III/1, da so že Rimljani napravljali na panje značilno znamenje vrtnega boga Priapa, da bi čebele varoval pred urokom. To navado spravlja v zvezo z našim poslikavanjem končnic. Navado naj bi bili povzeli v svoje običaje sosednji germanski narodi, ki so se naselili na rimskih tleh, od Germanov naj bi jo pa bili prevzeli mi. Dr. M. svojega mnenja ne utemeljuje. Že mogoče, da je po tej poti prišla k nam navada označevanja panjev proti urokom, toda poslikavanje končnic se ne da reducirati samo na ta izvor. Pripominjam, da tudi nemška znanost (Dr. Ludwig Armbruster, »Die alte Bienenzucht der Alpen«, 1928, 103) vidi v tem slovansko posebnost.

V skladu s tem mojim pogledom bi bilo iskati krajevni začetek slikanih končnic v severnih krajih, na Koroškem, ki je bila omenjenim obrtnikom in slikarjem prva postaja na njihovi poti na jug. Od tu je prodiral običaj takih končnic na Gorenjsko, kjer so ga sprejeli s posebno vneto, tako da se je prav tam povzpel do viška in popolnosti. V tem primeru sta tudi končnici Haberlandta in Baša s svojima visokima letnicama mogoči in je upravičeno tudi izročilo koroških čebelarjev.

Klasično dobo so imele naše končnice v l. 1820–1880. Bile so takrat najštevilnejše, najboljše izdelane, najbolj pestrih barv in tudi snovno na višku.

V zadnji tretjini 19. stoletja so se pojavili prvi znaki nazadovanja poslikanih končnic, ki so se naglo množili. Končnic je bilo vedno manj in še te v tehnično zelo slabi in slikarsko površni izdelavi. Nekako po l. 1890, lahko govorimo že o krizi, ki je zajela vse kmečke čebelnjake. Vedno več je bilo praznih končnic ali pa za silo poslikanih in opremljenih s številko. Če pa si je kdo še omissil novih poslikanih, ni bilo na njih niti sence nekdanje mikavnosti in lepote. Kazale so očitno propadanje barv, kompozicije in snovnosti. Po prvi svetovni vojni pa niti takih ni bilo več in je končnicam sploh za vselej odklenkalo, saj po l. 1915 ni bilo nikogar več, ki bi se bil s slikanjem končnic ukvarjal.

Da je do tega prišlo in moralo priti, je vzrokov več. Propadanje končnic se pojavi v isti dobi kot propadanje navade pestrih majolik, poslikanih ženitovanjskih skrinj, podob na steklu, bogato vezenih avb, pisanih rut in kožuhov. Prišla je nova doba. Tudi v naših krajih se je življenje močno izpremenilo. Domače lepe in trpežne izdelke obrtniških rok je začelo izpodrivati cenejše, mnogo manj trpežno blago tovarniške proizvodnje, ki je naglo zbrisalo posebnosti domače lepote tradicije. Vprašanje cene je moralo biti posebno v tistih časih važno, ker je besnela takrat tudi v naših krajih težka poljedelska kriza, ki je kmeta vrgla v četrto stoletja trajajočo borbo na življenje in smrt.**

** Na to je mislil dr. S. Vurnik, ko spravlja konec poslikanih končnic v zvezo z izbiranjem našega folklorne umetniškega življa pod vplivom kulturne nivelizacije (Etnolog III, 1929, 162).

V tisti dobi je začelo propadati tudi naše čebelarstvo sploh. Pašne razmere so se močno poslabšale, sladkor je podiral ceno medu.*** Čebelarjenje na med v kmečkih panjih ni bilo več tako donosno kakor v starih časih in kmet je začel čebele opuščati. To propadanje je začasno ustavila trgovina z živimi čebelami, ki je bila v zadnji tretjini minulega stoletja posebno živahna. Več tisoč panjev je vsako leto romalo v tujino, z njimi vred pa tudi lepe končnice. Izvoz čebel je uničeval galerijo vzorov v naših čebelnjakih in obenem ubijal navezanost našega čebelarja na posli-

*** Današnji rod si niti predstavljati ne more, kakšen gospodarski pomen in vrednost je imel v dobi pred sladkorjem med oziroma čebele. Še v začetku 17. stoletja je veljala na Nemškem krava 30 tolarjev, panj čebel pa 60 tolarjev.

kane končnice. Kmet, ki je vedel, da pri prodaji čebel navadno ne bo sam odločal, kateri panji naj grede iz čebelnjaka, marveč jih bo moral ponuditi trgovcu na izbiro, ni imel več interesa, da bi za nove panje preskrbel poslikane končnice. Raje jih je za silo popleskal. Med čebelarjem in panjem je bila s tem pretrgana vsaka čustvena vez. Kako zelo je ta razlog pospešil propadanje končnic, vidimo po tem, da so se stare poslikane končnice vendarle najdlje ohranile tam, kjer je bila premična sprednja končnica v navadi. Po sklenjeni kupčiji je čebelar lepe končnice prodanih panjev enostavno zamenjal z neposlikanimi.

Kakor se je izgubljal pri čebelarju smisel za poslikane končnice, tako je hkrati propadala ta umetnost, ki je s svoje strani s slabo izdelavo in naglo razkrajajočimi se barvami pospešila izumiranje te stare navade.

Čebelarstvo v tržnem gospodarstvu

TUDI ČEBELARSTVO JE V KRIZI

JANEZ MIHELIC

Pred kratkim se je v našem uredništvu oglasil mlajši čebelar iz okolice Lendave. Prišel je z namenom, da se pogovori in nam predstavi svoje probleme, v katerih se je znašel kot mlad poklicni čebelar. Trenutno čebelar s stopetdesetimi panji, imel pa jih je že čez dvesto, vendar jih je spomladi 1989 70 zaprl zaradi varooze. Čez poletje ni uspel nadoknaditi vseh družin, ker je imel premalo praznih panjev. Stare panje je namreč poleti prodal.

Vesel je, da mu je poleti uspelo zatiranje varoe in tako je zazimil zdrave in močne družine. Skrbi pa ga njegova prihodnost, to je rentabilnost čebelarjenja.

Skupaj smo ugotavljali, da cene medu niso sledile vrtoglavemu naraščanju cen sladkorja in panjev ter čebelarskega reprodukcijskega materiala. Prepočasna rast DEM v drugi polovici leta je zavedla mnoge čebelarje, da so prodajali med pod ceno. Še posebno je to prizadelo tiste čebelarje, ki so čakali z nakupom sladkorja do pozne jeseni, med pa so oddali večjim odkupnim organizacijam. Decembra pa so maloprodajne cene medu v trgovinah zelo poskočile, rast DEM pa se je konec leta ustavila. Tako so preračunane cene medu v trgovinah na

drobno trenutno 13 do 16 DEM (v začetku januarja 1990) za en kilogram. Maloprodajnim cenam pa ne sledijo odkupne cene medu pri večjih odkupovalcih medu. Trenutno je to razmerje takšno, da dobi čebelar glede na vrsto medu od 20 do 35 odstotkov od maloprodajne cene medu. Še slabše je razmerje pri ostalih čebeljih pridelkih (matični mleček, cvetni prah itd.). Povprečno dobi čebelar manj kakor 25 odstotkov maloprodajne cene končnih izdelkov. To pa je seveda zelo malo in za rentabilnost čebelarjenja je razmerje neustrezno.

Kljub takšnemu razmerju cen pa so po izjavah nekaterih predstavnikov trgovskih organizacij postali domači pridelovalci za njih že pravo breme, ker so predragi, saj lahko na svetovnem trgu brez problemov kupijo čebelje pridelke po znatno nižjih cenah.

Čeprav je tudi čebelarjem jasno, da uvoza cenenegega medu iz vzhodnih dežel ne moremo popolnoma ukiniti, pa bi ga morali zmanjšati in omejiti na še dopustno mejo, to je okoli 30 odstotkov celotne porabe medu v Jugoslaviji. Uvoz medu je sicer omejen na 5000 ton letno, vendar je ta

prof. Edi Senegačnik. Seveda pa filma ne bi mogli posneti brez razumevanja in sodelovanja muzejev, kjer hranijo zbirke končnic. Tako so nam omogočili delo v Loškem muzeju v Škofji Loki, Čebelar-skem muzeju v Radovljici in v Etnograf-skem muzeju v Ljubljani. Iskreno se zahva-ljujemo vsem sodelavcem teh muzejev, ki so nam pomagali s strokovnimi nasveti.

Za zaključek naj omenimo, da je v pri-pravi tudi video kaseta filma Poslikane

panjske končnice. Pripravili smo sloven-sko inačico kasete, poleg tega pa je v pri-pravi tudi kaseta s spremnim besedilom v nemškem jeziku, s podnapisi pod pesmi-mi. Kasete bodo v kratkem dostopne vsem ljubiteljem čebelarstva in slovenske umetnosti. Morda bomo film predstavili na posvetovanju ali skupščini slovenskih če-belarjev v Ljubljani. Trenutno pa se video posnetek filma Poslikane panjske končni-ce vrti na razstavi na Dunaju.

Kaj so pisali nekoč?

NAŠE PANJSKE KONČNICE

AVGUST BUKOVEC

(Nadaljevanje)

Razjasniti mi je še, v kaki meri je uvedba panjev s premičnim satjem vplivala na propadanje končnic. Vsi taki panji, ki so se pri nas do l. 1900 bolj ali manj udomačili – Sumperjev, skočidolski, kranjski družbe-ni panj, Porentov, Ambrožičevi nemške normalne mere, pavlinovci in tudi še drory-jevci – so bili podolžni panji majhne mere, izvzemši zadnja dva. Njihova vnanost se ni skoraj nič razlikovala od navadnih »korit« (kmečkih panjev). Zato ni nič čud-nega, da so imeli sprednjo končnico posli-kano. Toda tudi pristaši pavlinovcev, droryjevcev in prvih gerstungovcev niso opustili starega običaja in so poskrbeli, da je bila končnica poslikana, čeprav je bila razmeroma zelo velika. Trgovec s čebela-mi M. Ambrožič v Mojstrani je prodal na ti-soče svojih »dzierzonovanih« panjev v tu-jino, toda med njimi ni bilo niti enega brez poslikane končnice. Vse to nam dokazuje, kako globoko je bila navada poslikanih končnic še ob koncu 19. stoletja pri nas ukoreninjena in da panji s premičnim sa-tjem niso do tega časa neposredno vplivali na opustitev slik na končnicah.

Ko pa se je po kratki življenjski dobi ger-stungovcev pojavil AŽ panj (SČ, 1910, 22), ki mu radi očitamo, da je grobokop poslikanih končnic, so bile razmere že čis-to drugačne. Za nove končnice se ni skoraj nihče več zanimal in so bile v čebelnjakih samo še tiste iz prejšnjih »dobrih časov«. Slikarjev končnic ni bilo več in če je kdo

vendarle hotel imeti poslikano končnico, jo je moral tako drago plačati, da cena zanjo ni bila v nobenem razmerju z vrednostjo panja. Zadnji ljudski slikar, Zabavnik iz Šmarce pri Kamniku, je računal za poslika-nje končnice 1 K, panj pa je takrat stal 3 K. Pred izbruhom prve svetovne vojne sem končnico AŽ panja tako preuredil, da je imel vsak panj na pročelju po dve poslikani končnici, za spoznanje večji kakor pri ši-rokem kranjiču, ki ju je ločila prečna deščica tako, da je opazovalec imel vtis, da so v če-belnjaku nekoliko večji kranjiči s poslikani-mi končnicami, položeni na lese. Končnici za posamezni panj sta stali 20 K, panj sam pa 16 K... Takrat sem sprevidel, da končnice ne bomo priklicali nazaj v naše čebelnjake, pa naj uganjamo še tako pro-pagando. Ko se je uveljavil AŽ panj, je bilo končnic že za vselej konec.

S tem pa ni izginil smisel čebelarjev za mično pročelje čebelnjaka. Kdor je v čebe-le posebno zaverovan in ne skrbi samo za ohranitev vremenskim vplivom izpostavljenega lesa, ima vse panje lično popleska-ne z najrazličnejšimi živimi barvami. Tudi tako pročelje lahko nudi lepo sliko, čeprav ni na njem tistega veselega in pestrega življenja kakor v starih časih.

Kje so čebelarji dobivali končnice?

Panjove so si v starih časih čebelarji sami izdelovali. Toliko mizarja je bilo skoraj

v vsakem, da je vsaj za silo znal ravnati z žago in skobljem ter napraviti »korita«. Širina panja je bila največkrat odvisna od slučajne širine deske, ki je bila na zalogi. Zato je tudi širina končnic kaj različna, medtem ko je višina precej enaka. Les za končnice so posebno skrbno izbirali in obdelali, da je bilo pročelega panja stanovitneje in slikarija trpežnejša.

Prav redki so bili čebelarji, ki so končnice znali sami poslikati in so jih poslikovali tudi za druge; samo en sam tak čebelar mi je znan (Gašper Bizjan iz Podutika). Večino ma so jih oddajali poklicnim ljudskim slikarjem, da jih poslikajo ali pa slikarjem samoukom, ki so bili na glasu, da znajo napraviti lep in trpežen »mav«, kakor so rekli na Gorenjskem slikam na končnicah; dogovorili so se z njimi, kaj naj bo naslikano.

Ponekod je bila navada, da so slikarji prihajali na čebelarjev dom »v štero« slikat, kakor so hodili po hišah na delo krojači, čevljarji, tkalci in drugi obrtniki. Za to delo so dobivali hrano in nekaj v blagu ali v denarju. V Zgornjem Rožu so prihajali zlasti na pomlad in je bilo tam sploh običajno, da so se čebelarji na ta način preskrbovali s končnicami. Tudi v Mežiško dolino je hodil slikar na dom slikat. (Al. De Reggi, Ljubljana; čebelar Rotar iz Šmartnega pri Dobrovi; SČ 1940, 94; podr. Mežica).

Po litjskih hribih so hodili ljudski slikarji od vasi do vasi in iskali dela; še bolj pa jela . . . Bili so siromaki in so delali skoraj za vbojajme, samo da jim ni bilo treba preveč stradati. Končnice so znali še dosti čedno poslikati (Košak Franc, Grosuplje).

Ponekod so imeli čebelarji stalne dobavitelje končnic; svoje umotvore so jim prinašali sami, ponavadi pozimi, ko so čebelarji panjove izdelovali. V Mežico sta jih nosila dva taka krošnjarja, eden iz Kamnika, drugi iz Žitare vesi na Koroškem (podr. Mežica). Tudi na trg v Kranju in v Radovljico so prihajali krošnjarji ob sejmskih dneh s tem blagom. Končnice so razpostavili kar po tleh, da si jih je čebelar lahko ogledal in izbral po meri in »mavu«. Na trg v Kranju so prihajale iz Šubičeve slikarske delavnice, pozneje pa iz Selc (Peter Pavlin, Ljubljana). Po pripovedovanju Jakoba Črnilca iz Pivke št. 7 pri Naklem je bilo to še v zadnji tretjini minulega stoletja v navadi. Prinašali so jih kar v naramnih koših. Krošnjarji so bili sami stari očanci iz čebelarskih

vrst.

V dobi najživahnejšega prometa s končnicami (1870–1890) so nastale v posameznih krajih stalne zaloge tega blaga; tam je čebelar lahko dobil končnice, kadar koli je hotel. Taka zaloga je bila v Selcih nad Škofjo Loko pri ljudski slikarici Pavlič Mariji (podr. Selca) in v Kamniku pri »Podrekarju«, poznejša trgovina Slatnar (podr. Kamnik). Največjo zalogo končnic pa je imel svečar in medičar Oroslav Dolenc v Ljubljani, Wolfova ulica. Pravil mi je, da jih je dobival iz Selc nad Škofjo Loko. Jeseni, ko so mu čebelarji pripeljali panje v podiranje – včasih jih je bilo na tisoče! – so si izbrali končnice, kupnino pa poravnali pri obračunu za prodano blago. Na ta način je spečal Dolenc kako leto nad 500 končnic. Ni pa pri njih iskal dobička, marveč je hotel le postreči čebelarjem, da so raje k njemu vozili v podiranje kakor h konkurentom.

Tudi slučajne priložnosti so znali čebelarji izkoristiti, da so dobili končnice. Čim so zvedeli, da je prišel v župnijo kak slikar slikat (znamenja, križev pot, notranjost cerkve), že so mu bili za petami, da jim je poslikal tudi končnice. Včasih se mu je nabralo več tega dela, kakor je bilo tistega, zaradi katerega je bil klican. Če pa mojster ni utegnil ali ni maral ustreči željam čebelarjev, kar se je redkokdaj pripetilo, je končnice poslikal njegov pomočnik ali vajenec, ta še posebno rad. (Ustno izročilo članov radovljiške podr.) – Svoje dni je bila marsikje navada, da so cerkveni obrtniki pri postavljanju ali prenavljanju oltarjev in notranjosti cerkve dobivali hrano pri faranih po vnaprej določenem vrstnem redu in po premoženju posamezne hiše. Obrtnikom potem ni bilo treba za hrano skrbeti, na drugi strani pa so bili cerkveni izdatki v gotovini manjši. Kadar je prišla na vrsto čebelarjeva hiša in se je obrtnik hotel gospodarju prikupiti, mu je poslikal nekaj končnic ali mu pa podaril katero, ki jo je imel v ta namen že pripravljeno. Na to pozornost čebelar ni mogel drugače odgovoriti kakor z dobro jedačo in brez dvoma še s strdjo na kruhu . . . Tudi za lep vosek so slikarji in podobarji radi zamenjavali končnice (podr. Poljane nad Šk. L.).

Rajni trgovci s čebelami v Mojstrani Michael Ambrožič je potreboval za svoje »Ambrožičeve panje« (tako imenovane

dzierzonovane kranjiče) mnogo poslikanih končnic. Dobival jih je s Koroškega od nekoga ljudskega slikarja v Rožu. Kraja nisem mogel dognati. Te končnice pa niso bile prida in so kazale že vse znake hiranja te veje ljudske umetnosti, kar sem videl na svoje oči. Nobene snovi iz kmečkega in vsakdanjega življenja, nobenih »pušeljcev« ob straneh svetnikov, niti trohice šegavosti in živahnosti. Vse so bile izdelane po istem kopitu in kar se da dolgočasno. Večinoma same slike znamenitih osebnosti iz novejših dobe in razne živalske podobe.

Posameznim starim čebelarjem je bilo mnogo do dobro izdelanih in snovno zanimivih končnic. Ni jim bilo za denar, radi so žrtvovali, kolikor je bilo pač treba, samo da je bilo procelje čebelnjaka v resnici lepo in zanimivo. Še dandanes vedo ljudje povedati, kdo je imel posebno lep čebelnjak. Pred njim so se vaški otroci in odrasli ljudje radi shajali ter opazovali zanimive končnice. Čebelar je bil obiskov vesel, zato je pri nabavi novih končnic dobro premislil, kje jih bo kupil in kdo mu bo napravil posebno lepe z novimi motivi, da bo zopet kaj novega za radovedne opazovalce. Ta razlog je bil na drugi strani tista gonilna sila, ki je vzpodbujala ljudske slikarje k iskanju novih snovi za slike, da so si s tem ohranili stare naročnike in pridobili še nove.

Nedvomno pa so bili med ljudskimi slikarji tudi možje po poklicu, ki so se »pečali s to rečjo morda v zvezi z rezbarstvom, freskantstvom, slikanjem na steklo, ki je, sodeč po velikanskem številu naših 'bohkov', marter in slik moralo nesti« (dr. Vurnik). Marsikatera končnica nam dokazuje, da je ni mogel naslikati človek, ki svojega daru ni izpopolnil v kaki slikarski ali podobarski delavnici, kjer se je temeljito seznanil z barvami, z osnovami anatomije, perspektive in kompozicije.* Nekaterne končnice teh slikarjev so presenetljivo dobre. Motivi realistični, mehki in preprosto zasnovani, kompozicija estetske oblike, barve žive in ubrane, izvedba tudi v podrobnostih še dosti skrbna. Iz teh končnic veje tista mila in topla domačnost, ki razveseljuje srce in oko. Za galerijo v čebelnjaku pomenijo višek ljudske umetnosti, zakaj, če bi bile slikane še bolj umetniško, bi ne spadale več v okvir preprostega čebelnjaka s slamnato streho. Privlačnost in

mere popolnoma drugačne. Domačih slikarjev zanimivost končnic ne tiči v slikarski kakovosti, marveč v izbranih motivih za slike in njih svojstveni slikarski obdelavi.

Kako različni so bili izdelki slikarjev končnic, nam nazorno kaže skupini slik, ki spremljata ta članek. Končnice skupine št. 34–36 je slikal samouk iz okolice Luč nad Gornjim gradom, končnice v skupini št. 30–33 pa izvirajo s trga v Kranju iz neznanne slikarske ali podobarske delavnice. Kakšna razlika med enimi in drugimi! Le oglej si jih natanko, dragi bralec!

Poudarjam pa, da končnice prve skupine še ne predstavljajo najslabših izdelkov. Te bomo videli v eni izmed prihodnjih št. SČ.

* V zadnjem SČ (str. 70) sem omenil, da je bil naš kmet v dobi, ko so se pojavile prve končnice, še nepismen in da je torej bila višina takratne ljudske izobrazbe taka, da preprosti človek ni mogel ravnati s čopičem, paletami in barvami, ker ni imel možnosti za posebno (slikarsko) izobrazbo, pa čeprav najbolj preprosto.

Temu naziranju nasproti je postavil g. Makso Rovšek v Slovenskem Narodu (z dne 16./7. t. l., št. 163) trditev, da nepismenost ni nikaka ovira za udejstvovanje v slikarstvu, ker tudi nepismen človek lahko slika, da ima le dovolj naravnega daru. Kot dokaz je navedel svojega očeta, nepismenega kiparja in izdelovalca oltarjev, ki pa je znal kaj dobro sukati čopič ter risati načrte za oltarje.

Trditev g. Rovška podpišem z obema rokama, saj je živel njegov oče v dobi, ko je slikarska in podobarska obrt pri nas cvetela kot še nikdar poprej in je bilo domačih obrtnikov te in enake vrste vse polno. Takrat je bil tudi nivo splošne ljudske izobrazbe, ki nikakor ni odvisem samo od pismenosti, za katerega pa je pismenost važno znamenje, neprimerno višji kakor v začetku 18. stoletja ob pojavu prvih končnic. Ukaželjnemu človeku se ni bilo treba dosti truditi, da si je pridobil potrebno znanje za slikanje končnic, saj je bil skoraj v vsaki večji vasi kak umetnik kmečkega stanu, ki mu je lahko razodel vse slikarske skrivnosti in ga vsaj toliko izšolal, da je lahko splezal na prve kline lestve, ki vodi do svetovne slikarske slave... kot poslikovalec skrin, končnic, znamenj podob na steklo idr.

Takrat, ko so se naselile v naših čebelnjakih prve končnice – in izključno na tisto dobo se nanašajo moja izvajanja, ki jih skuša g. Rovšek izpodbiti – so bile te raz-

karjev, podobarjev in obrtnikov, ki bi se upoštevali pri našem vprašanju, sploh ni bilo. Še v dobi škofa Hrena so boljše slikarske umetnine naročali v tujini. Napravljane barv in uporaba primerne olja je bila skrivnost, ki je slikarji umetniki niso hoteli zaupati drugemu. O kakih ljudskih slikarjih še ni ne duha ne sluha. Potrebe časa jih še niso zahtevale. Le kje naj bi se bil poslikovalec končnic spričo takih razmer in nizkega stanja splošne izobrazbe pridobil slikarsko znanje, pa čeprav gre za preprosto obliko?

Šele z nastopom Valentina Mencingerja je tujim slikarjem pri nas odklenkalo in so se začeli uveljavljati domači obrtniki (podobarji, mizarji, slikarji), z njimi vred pa tudi ljudski slikarji. Sedaj je bilo dovolj prilike za »šolanje«, da so se potem lahko udejstvovali. In vsepovsod je bilo dela, ki ga je prinesla s sabo doba poslikanih naoknic, ženitvanjskih skrinj, slik na steklu, panjskih končnic idr.

Naj še omenim, da končnic nikdar niso poslikavali po mestih, kakor npr. v Ljubljani, marveč izključno na deželi in po podeželskih večjih naseljih. Tudi trditev, da »kmet nikakor ni izdajal denarja za narisane panjevke«, moram zanikati. Ne rečem, da bi ta ali oni čebelar ne bil dobil kake končnice v dar, toda to so bile prav redke izjeme. V splošnem pa so morali čebelarji končnice kupovati oziroma delo plačati. To je pribito z mnogimi dokazili, ki jih navajam kasneje. Pa jih niti ni treba, saj je stvar sama po sebi razumljiva.

Podatki – končnice, osebne ugotovitve, pismena in ustna izročila – ki sem jih v mnogih letih zbral, nam govore, da so po naši zemlji nastala sčasoma nekaka krajevna ognjišča ali središča za poslikovanje in razpečevanje končnic.

V Poljanah nad Škofjo Loko so se predniki slikarjev Janeza in Jurija Šubica močno ukvarjali s tem poslom, ki sicer ni bil Bog ve kako donosen, vendar je nudil slikarju brez dela vsaj malce zaslužka, da je lažje prebrodil kritične čase. Iz Poljan so romale končnice po Poljanski dolini navzgor na Chirchino (Cerkno) in še dalje proti pokrajini Gorizii ter po Žirovski dolini v okoliš Žirov in Logatca. Idrijske in kraške čebelarje so zakladali s tem blagom kdaj pa kdaj

tudi ljudski slikarji iz Idrije, vendar se tu ni nikdar razvilo poslikavanje končnic do pomembnejše stopnje. V Selcih nad Škofjo Loko so končnice poslikavali kar na debelo in jih razpečevali po vsej Selški dolini, po Sorškem polju in v Ljubljani. Tudi v Bohinj so našle pot čez hribe. Važno ognjišče je bl Kamnik. Ondotni ljudski slikarji in podobarji so preskrbovali s končnicami domalega ves kamniški in dobršni del litijskega okraja. Mnogo kamniških končnic so raznesli krošnjarji po gorskih vaseh v okolišju Gornjega grada, po vsej Savinjski dolini in bližnjih predelih Koroške, zlasti po Mežiški dolini. V teh krajih so se od časa do časa uveljavljali tudi domači ljudski slikarji.

Gorenjski kot (Radovljica – Bohinj – Dovje) je imel svoje dobavno središče bržkone v Radovljici, vendar tega nisem mogel zanesljivo dognati. Moj starejši brat me je opozoril, da je najin oče kupil končnice na radovljiškem semnju in jih poslal stricu v Sovro pri Rovtah nad Logatcem. To je bilo nekako pred 60 leti. Ker so v okolici Radovljice in v Kamni gorici izdelovali slike na steklo, so bržkone slikali tudi končnice. Tudi od drugod so jih dobivali čebelarji, iz Kranja, iz Selc in s Koroškega. V zadnji tretjini 19. stoletja so jih pa kupovali večinoma od trgovcev s čebelami (podr. Gorje).

Zelo pomembno središče za razpečevanje novih končnic je moral biti Kranj. Od blizu in od daleč so hodili tja ponje. Celo z Jezerskega in obmejnih koroških vasi onstran Ljubelja so prihajala naročila (podr. Jezersko). Končnice iz Kranja so prav značilne in najlepše izmed vseh, kolikor sem jih mogel zbrati. Pozna se jim, da so jih izdelali izurjeni slikarji, ki so se s tem poslom dalj časa ukvarjali. Vsi starejši čebelarji, s katerimi sem se o kranjskih končnicah razgovarjal, so mi zatrjevali, da boljših ni bilo nikjer dobiti.

Najbolj revni so podatki o koroških dobavnih virih. Zvedel sem samo to, da so čebelarji dobivali končnice iz Doberle vasi (Žitare vesi) in iz Roža (Št. Jakob?) Morda se mi bo kasneje posrečilo tudi še o koroških slikarskih ognjiščih zvedeti kaj več.

ŠIRJENJE MEDOVITEGA RASTLINJA

Marca in aprila je pravi čas za sajenje medovitih dreves in grmov. Informacije o možnostih nakupa lahko dobite pri Medexu, pri ZČDS (glej oglase v Slov. čebelarju), v drevesnicah in semenarnah po vsej Sloveniji.

trebna kompleksna komunikacija, ki jo sestavljajo ples, zvok in okus. Če katerikoli teh elementov manjka, imajo čebele manj možnosti, da najdejo hrano, ki naj bi jo iskale na osnovi govornice plesalke.

Robot in računalnik sta raziskovalcem

veliko pomagala pri njihovem delu, vendar so se pri tem pojavljala vedno nova vprašanja. Kaže, da bo potrebnih še veliko naporov, da bo govorica čebel dokončno raziskana, če sploh bo.

PREZIMOVANJE ČEBEL V NAKLADNIH PANJH Z ZAPRTO IN ODPRTO PODNICO

Na čebelnjaku vseučilišča v Hohenheimu so 5 let (1982/86) prezimovali šest poskusnih družin v panjih z nizkim zamreženim prostorom pod sati in brez podnice, šest kontrolnih družin pa v enakih panjih s podnicami.

Poskusni panji brez podnice so se čez celo leto bolje obnesli. Jeseni so prej prenehali zalegati, imeli so manj zimskih mrtvic, v njih so bile čebele fiziološko bolj zdrave, spomladi pa so začeli intenzivneje zalegati razmeroma pozno (ob začetku cvetenja ive). V tem času je bilo v poskusnih družinah še mnogo zimskih čebel, tako da jim

celo spomladanske ohladitve niso prizadejale praktično nikake škode. Poleg tega je bilo v poletnih mesecih družine v panjih brez podnice lažje prevažati.

Zaradi zgodnejšega prenehanja zaleganja jeseni ter zaradi poznega začetka zaleganja spomladi so imeli v teh obdobjih dodatne možnosti za protivaroosne ukrepe. Edina pomanjkljivost poskusnih družin v panjih brez podnic je bila večja (za 10–15 odstotkov) poraba zimske hrane.

(H. Horn, Bienenwelt, 1988/2, po Ref. ž. 1989, prevedel dr. J. Rihar)

Kaj so pisali nekoč?

NAŠE PANJSKE KONČNICE

AVGUST BUKOVEC
(Nadaljevanje)

O slikarjih in njihovi tehniki

Mnogo dokazov imamo, da je poslikavanje končnic sčasoma postalo izključno področje ljudskih slikarjev. Teh je bilo precej v dobi, ko se je pri nas med ljudstvom udomačilo okraševanje pohištva z oljnatiimi slikami. V 18. in 19. stoletju je bil delokrog teh rokodelcev-umetnikov obsežen, saj so opravljali vse posle današnjih boljših slikarjev in pleskarjev in hkrati zadovoljevali priproste umetniške potrebe takratnega podeželskega človeka.

Ljudski slikarji, ki so bili obenem tudi slikarji končnic, so bili po večini priprosti ljudje, ki se niso redno ukvarjali s tem delom in

ki niso živeli samo od njega. Med njimi je bilo tudi dosti samoukov. Za čopič so prijeli le, kadar se jim je nudila priložnost ali pa jih je sila priganjala, da so si morali s slikanjem služiti vsakdanji kruh. Plačilo za trud pa je bilo majhno, in treba je bilo z delom hiteti, da se jim je izplačalo. Zavoljo tega njih izdelkov ne smemo presojati po kriteriju za visoko umetnost, tem manj, ker je bilo njihovo slikarsko znanje omejeno in so le posamezni izmed njih, ki so bili bolj nardarjeni, po daljšem udejstvovanju dosegli neko višjo stopnjo slikarskega znanja in spretnosti. Naravno je, da je moral najokornejši slikar sčasoma kolikor toliko napredovati, če je slikal isti motiv nič kolikokrat. Najprimitivnejši slikarji končnic so

delali s prav priprostimi sredstvi. Dve, tri barve so jim zadoščale, da so napravili sliko. Niso si belili glave zaradi kompozicije, perspektive, plastike in harmonije barv, kaj šele zaradi anatomske pravilnosti teles. Mnogim končnicam se pozna, da so jih napravili ljudje, ki svojega naravnega slikarskega daru niso zapravili v nobeni šoli . . .

Zanima nas tudi, s kakšnimi barvami in kako so slikali končnice.

Mnogh starih izdelkov človeških rok se drži dih večne trajnosti. Zdi se nam, da jih ne bo nikoli konec, tako dobro so ohranjeni kljub neprestani rabi. Pravimo, da so bili narejeni za vse večne čase. Nekdanji rokodelci so v resnici, kar se tiče solidnosti izdelkov, nadkriljevali sodobne. Nele, da so predmete skrbneje, trpežneje in z nekako ljubeznijo izdelovali, tudi surovine, ki so jih uporabljali, so strogo izbirali in obdelovali, da so bili izdelki potem resnično kar se da trpežni.

To velja tudi o panjskih končnicah. Kdor ogleduje kako zbirko starih končnic, se ne more dovolj načuditi, kako dobro je slikarja na njih ohranjena. Marsikaka že nad sto in petdeset let ali še več stara je še vedno taka, kakor da bi bila nova: barve žive, slika nepoškodovana. Očistiš jo, pa bi človek mislil, da je nedavno zapustila slikarsko delavnico. Na mnogih opazujemo, da je »zob časa« po mnogih letih zglodal (belo) temeljno barvo tam, kjer je ostala sama, tako da se je pokazal les, toda slika sama je zaradi dvojne plasti barve (temeljne bele in zgornje barvaste) ostala nedotaknjena v ostrih obrisih. Take slike so sedaj videti, kakor da bi bile pridvižene iz lesa (relief). Glej končnico sl. št. 29!

Pri končnicah iz novejši dobe, nekako od 1880. l. dalje pa opazamo naglo propadanje slik. Temeljna barva se lušči, a tudi vrhnja plast barv, t.j. slika sama, odpada. Vse barve so močno pobledele, nekatere tako, da se nič več ne more razločiti, kaj je bilo na končnici naslikanega. Torej popoln razkroj barv! To potrjuje tudi dejstvo, da so morali v Narodnem muzeju v Ljubljani nedavno odstraniti s hodnika vse končnice, ki so bile tam razstavljene na dveh velikih stojalih. Opazili so, da so barve začele bledeti, ker so bile končnice ves dopoldan na soncu. Prepričan sem, da so končnice iz novejši dobe (od 1880–1915 l.) nepri- merno bolj trpele. Starejše so že v čebel-

njaku na žgočem soncu prestale preizkuš- njo.

Ob izbruhu prve svetovne vojne sem se pogodil s cerkvenim slikarjem M. T., da mi je napravil večje število končnic po starih vzorcih. Dogovorila sva se, da mora uporabljati samo najboljše olje in najtrpežnejše barve, ki jih sonce ne vzame. Hotel sem dognati, če je sploh mogoče še napraviti končnice, ki bi dočakale starost in ohranile lepoto. T. je bil izkušen, vesten in zelo spreten slikar. Prepričan sem bil, da bo delo izvršil kar najbolje, zlasti ker sem ga opozoril, da gre tudi za poizkus, če zmorejo sodobni čopiči kaj tako trpežnega kakor v starih časih. Izdelane končnice so bile ne- navadno lepe in tako živih barv, da se jih kar nagledati nisem mogel. In vendar niso izpolnile mojih nad. Že po nekoliko letih so barve obledele in močno razpokale navzlic skrbni negi (umivanju od časa do časa in napajanju z obeljenim lanenim oljem). Po dobrih 20 letih je bilo vse lepote konec. Barva se sicer ni okužila, toda obledele je tako zelo, da je slika zginila.*

Odkar zbiram končnice, me je zato zani- malo, zakaj novejši končnice nimajo tiste trpežnosti kakor stare. Razgovarjal sem se o tem z raznimi našimi strokovnjaki, toda stvari nismo mogli do dna. Prsil sem tudi akad. slikarja Mateja Sternena, naj pove svoje mnenje. Bil sem prepričan, da bo restavrater take kvalitete vedel marsikaj važnega, da si bomo trpežnost starih končnic oziroma naglo propadanje novejših laže razlagali. Povedal mi je tole:

»Za trpežnost slik na končnicah je pred- vsem odločilno olje, s katerim je bila barva zmešana (naribana). Dandanes ne vemo, če so uporabljali makovo olje, ki je poseb- no dobro za ohranitev barve, ali pa kako smolo (npr. mastiks ali kaj podobnega), ki zelo zavira razkrajanje barvne sestavine. Tudi čisto laneno olje je boljše kakor firnež; suši se sicer počasi, a še vedno hitreje ka- kor makovo, vendar pa ohranjuje barve dolgo časa sveže.

* Slikar je pogršel, ker barv ni poprej preizku- sil. En vzorec na koščku lepenke ali lesa bi bil moral izpostaviti svetlobi in soncu, drugega pa vtakniti npr. med lista kake knjige. Že po neko- liko dneh bi bil na podlagi primerjave vzorcev lahko dognal, če so barve za svetlobo in sončne vplive res neobčutljive.

Končnica št. 38 (iz zbirke ČD) pa dokazuje, da slikarji končnic niso uporabljali samo oljnatih barv, marveč tudi tempera barve, ki so sestavljene (naribane) iz jajc, firneža, vode in barve.

Odločilnega pomena za trpežnost slik na končnicah pa je bilo, da niso uporabljali zgolj prvovrstna olja, marveč jih tudi mešali s takimi barvami, ki dolgo let kljubujejo soncu in vsem vremenskim neprilikom. Takratne barve so bile po večini naravne prstene. Izvrstno so barvo obdržale: zlati oker, indsko rdeča, črna (iz saj ali pa iz žganih korenin vinske trte), cinober, zelena prst, švajnfurtska zelena in ultramarin, ki pa je še najmanj trpežna izmed navedenih barv. Najboljše modre barve, kobalt, prav gotovo zato niso uporabljali, ker je predraga, najmanj 10 do 15-krat dražja kakor ultramarin, toda je edina modra barva, ki prenese dnevno svetlobo in sonce, kljubuje vsem vremenskim neprilikom in ni nagnjena h kemičnemu razkrajanju.

Čim fineje so bile barve zmešane (naribane), tem živahnješe so bile. Dovršeno sliko so prevlekli z obeljenim lanenim oljem, kateremu je bila zanesljivo primešana kaka smola (mastiks), ker se samo laneno olje prehitro razkroji. To je mnogo pripomoglo k trpežnosti slike.

Bodi na koncu omenjeno, da so v starih časih barve zelo skrbno pripravljali. Tudi na dober temelj so obračali mnogo pozornosti. Zanj so uporabljali belo kredo, ki je boljša kakor svinčena belina. Vse to je odločilnega pomena za ohranitev končnic in slik sploh.«

Za te podatke se mojstru Strnenu prisrčno zahvaljujem. Naj dodam še, da sem pregledal veliko število končnic iz dobe, ko je bila njih veljava na višku (t.j. pred l. 1870) in sem se prepričal, da so slikarji v resnici uporabljali skoraj izključno zgoraj omenjene barve. Vse so ohranile svojo barvitost mnogo desetletij, samo modra barva – ultramarin – je sčasoma nekoliko izgubila, ker se je na njej napravil rahel dih sivine.

Kasneje, nekako od l. 1880 dalje so začeli uporabljati tudi razne kemične in mešane barve. Te so že v nekoliko letih močno pobledele in začele razpadati tako zelo, da se po dvajsetih, tridesetih letih skoraj ni poznalo, kaj je bilo naslikanega. Posebno naglo so pobledele vse rdeče, rožnate in modre barve (berlinsko in pariško modri-
lo).

Tudi kakovost lesa je pri končnicah močno vplivala na stanovitnost slik. Najlepše in najbolj ohranjene končnice v naših zbirkah so iz lipovine in iz prav goste smrekovine. Na lesu z redkimi rastmi je slika kmalu začela propadati, ker je začel les prej trohneti.

Prav gotovo je, da je bila slaba kakovost barv od l. 1880 dalje tudi eden izmed poglavitnih vzrokov, da so čebelarji začeli opuščati poslikane končnice. Prepričali so se, da novodobne končnice ne učkajo starosti in to je bilo odločilno. S poslikanimi končnicami vred so pa izginili tudi te stroke večji slikarji.

(Dalje sledi)

FILM POSLIKANE PANJSKE KONČNICE

BORIS VIŠNOVEC

Sedaj, ko je film Poslikane panjske končnice že med gledalci, saj smo si ga lahko ogledali obiskovalci razstave na Dunaju, obiskovalci in ljubitelji filma v Idriji, pripravljeni pa sta tudi slovenska in nemška inačica kasete, želim opozoriti na nekaj podrobnosti, ki naj bi dopolnile razumevanje sporočila filma in dojemanje režijske zasnove filma.

Panjske končnice niso samo folklorna posebnost, ki naj bi nas usmerila v obujanje idilike in izginulega sveta, temveč samosvoj in enkratno likovni pojav, ki je prav tako

tudi del svetovne kulturne dediščine. V zgodbah, predstavljenih na končnicah, se zrcali dvesto let slovenske zgodovine, pa tudi možnosti za razumevanje tedanjega sveta, človekovega čustvovanja in razlage sveta. Zato smo skušali pri zasnovi filma predvsem spoznati notranji svet slovenskega človeka in obogatiti z nekaterimi sodobnimi spoznanji, spregovoriti z občutki nekoga, ki je živel sto, dvesto let pred nami.

Svet poslikanih panjskih končnic je svet trdnih kmečkih domačij, z njim lastno patriarhalno samozadostnostjo in pomem-

in primerjavami ugotovil znameniti sovjetski čebelarški znanstvenik G. F. TARANOV. Za poizkus je vzel skoraj enako število pašnih čebel, in sicer v prvem primeru 3.102, v drugem pa 3.153 iz čebeljih družin enake živalnosti (moči), ki sta vzrejali enako količino zalege. Prva družina je imela možnost graditi satje, druga pa ne. Izidi poizkusa so podobni tistim, ki jih prikazuje gornja tabela.

Opozoriti moramo še na izredno fiziolo-

ško energijo rojev, ki si po preselitvi v prazen prostor (duplo) v kratkem času izgradijo novo satje. Matica ga zalega že, ko so celice globoke okoli 5 mm, čebele pa že med gradnjo satnih celic (v globini 10–12 mm) vzrejajo zalego in nad njo skladiščijo med in obnožino. Vse to se zgodi v nekaj dneh in nočeh.

Vir: Radojev, Kalendarski pčelarski priručnik, str. 198–9.

Prisedil: Stane Sajevec

NAŠE PANJSKE KONČNICE

AVGUST BUKOVEC

(Nadaljevanje)

Tehnika poslikovalcev končnic je bila zelo preprosta. Dobro uglajen les je slikar prevlekel s temeljno barvo. Ko se je dobro posušila, je nanjo napravil s svinčnikom obrise predmetov, ki jih je nameraval naslikati. Na selških končnicah se to marsikje še pozna. Niže omenjena slikarke Podnartovčeva Micka iz Selc je slikala končnice tako na debelo, da je obrise napravila kar s šablono s pomočjo suhega okra ali ogle-nega prahu. Obrise na šablono je prebodla z buciko, potem pa po šablono tolkla z vrečico z zdobljenim ogljem toliko časa, da je prah prodril skozi luknjice na končnico. Micka je napravila na stotine enakih končnic in je hočeš nočeš končno morala seči po šablono. Zato so njene končnice z isto sliko resnično izdelane po enem kopitu – šablono in so na las enake; to sem dognal pri več končnicah.

O posameznih **slikarjih končnic** se mi ni posrečilo zbrati mnogo podatkov; ostali so pomanjkljivi. Kljub temu je med njimi nekaj prav zanimivih, tako da si človek iz celote lahko napravi sliko, kako je bilo s poslikavanjem.

V Poljanah nad Škofjo Loko so končnice slikali v **Šubičevi slikarski delavnici**. Kdaj je bilo to in kateri Šubic se je največ s tem ukvarjal, nisem mogel dognati. Eden izmed njih je hodil končnice celo v ljubljansko okolico v šteto slikat, kakor mi je pravil rajni

posestnik Rotar, p. d. Krištof iz Šmartnega pri Dobrovi. Povedal mi je, da se je skoraj vsako leto pri njih in pri sosednjih čebelarjih oglasil in da je znal stanovitno slikati. Po zatrdilu pok. čebelarja Petra Pavlina iz Ljubljane so Šubici prinašali končnice tudi v Kranj na trg. Poljanci so kasneje nosili končnice slikat v Železnike, »kjer je bil pred davnim časom neki mož, do katerega so se obračali; ime ni znano« (Podr. Poljane).

V Selški dolini je bila **Marija Pavlič** najbolj upoštevana slikarka. Rojena je bila l. 1821. v Selcih, št. 42, umrla pa je l. 1891. Na njenem domu se pravi pri Podnartovcu, njo pa so splošno poznali po imenu Podnartovčeva Micka. Kasneje je bila lastnica hiše št. 19 v Selcih, kjer je bila njena delavnica. Tudi njen oče, doma iz Podnarta, je bil slikar in se je Micka pri njem učila slikati znamenja, martre, slike na steklu in končnice. Imela je bolne noge in ni bila zmožna drugih del. Končnice so si čebelarji največ napravili sami, Micka pa jim je računala za poslikavo 8 do 10 krajcarjev. Čim več oseb ali podob je bilo na sliki, tem dražje je bilo delo. Splošno so bili njeni izdelki še dosti dobri, niso pa dosegali n. pr. končnic iz delavnic (?) v Kranju (Podr. v Selcih). V Selcih je slikal končnice tudi p. d. **Babjekov Gašper**, vendar je bil bolj slab slikar. Umrl je nekaj let pred Podnartovčevo Micko.

V Železnikih je slikal na končnice, znamenja in jaslice **Pinadarjev Tone**, ki je bil po poklicu prav za prav sobni slikar (Božo Račič, »Jutro« št. 304, 1928).

Čebelarji s Sorškega polja so nosili končnice slikat v Škofjo Loko h **Gregorju Benedku**, p. d. Mujovšku. Umrli je 24. septembra 1924, star 74 let. Bil je še nekaj slikarja, a kaj boljšega njegov čopič ni zmogel.

Omenil sem že, da so najboljše končnice prihajale iz **Kranja**, kjer je bilo v 19. stoletju več boljših slikarjev in podobarskih delav-

nic. Zaradi tega sem prvotno domneval, da se je marsikdo od teh priložnostno ukvarjal tudi s poslikavanjem končnic. Ta moja domneva se je opirala na izročila starih čebelarjev iz okolice Kranja, iz Medvod, Šmartnega pod Šmarno goro, Vodice, Smednika in tudi iz Kamniškega okraja, kjer sem naletel na posebno lepe končnice z letnicami med l. 1870–1880.

Iz društvenega življenja

BEŽIGRAJSKI ČEBELARJI SE PRIPRAVLJAMO ZA USPEŠNEJŠE DELO NAŠEGA DRUŠTVA

Naselja v občini Bežigrad so se v zadnjih letih hitro širila, priseljevali so se novi prebivalci in tudi novi čebelarji, ki so drug o drugem vedeli malo ali nič.

Ko smo v novem odboru začeli razmišljati, kako poživiti delo naše organizacije, smo ugotovili, da moramo našim članom ponuditi čim več tistega, kar jih zanima, kar potrebujejo in kar jim lahko da čebelarska bratovščina. Namen čebelarskega društva, kot si ga predstavljamo, je pomagati članom, da bi uspešneje čebelarili, zaradi česar bi radi prihajali tudi med čebelarje.

Uspešnost čebelarjenja je (verjetno) cilj, ki različnim čebelarjem različno pomeni. Enim je uspešnost predvsem dobiček, to je del sredstev ali celo vsa sredstva za življenje, drugim je to prilika za sprostitev ter za pristnejše življenje z naravo. In če hočemo ustrezno oblikovati vsebino prihodnjega uspešnejšega dela našega društva, moramo v čim večji meri zadovoljiti potrebe vseh čebelarjev, ki so nam zaupali vodenje društva.

Da bi torej spoznali čebelarje, smo konec leta 1989 izvedli anketo. Rezultati so zanimivi in presenetljivi. Morda so zanimivi tudi za širšo čebelarsko javnost. Zato smo jih pripravili za objavo v Slovenskem čebelarju.

Rezultate iz ankete smo računalniško obdelali, jih grafično prikazali in jih v celoti vključili v to poročilo.

Z anketo smo hoteli izvedeti marsikaj. V podnaslovih so vprašanja, na katera smo želeli odgovore. V anketi je sodelovalo 30 čebelarjev, to so vsi, ki so plačali članarino do konca februarja, kar pa je, žal, le 60 odstotkov čebelarjev, ki so bili člani v letu 1989. Vsi podatki so prikazani v odstotkih, ki so zaokroženi na cela števila.

1. Koliko ste stari danes in koliko ste bili stari ob pričetku čebelarjenja?

Odgovor na vprašanje je prikazan na grafu **Starostna struktura** čebelarjev. Kar 32 odstotkov sedanjih članov je pričelo čebelariti, ko so bili stari manj kot 20 let. Delež čebelarjev, ki so pričeli čebelariti po dvajsetem letu starosti, postopno upada, vendar v starosti od 41 do 50 let doseže svoj drugi vrh (26 odstotkov). Podatek lahko tolmačimo tako, da si mnogi, potem ko so zagotovili osnovne pogoje za življenje svojih družin, osnujejo če čebelarstvo, morda kot zadovoljitev svojih mladostnih želja, ko za to niso imeli materialnih možnosti. Najpomembnejša pa je vendarle ugotovitev, da je kar tretjina čebelarjev pričela čebelariti v mladeniških letih, 71 odstotkov v starosti do 40 let, po 50. letu starosti pa čebelariti skoraj ne pričenjamo več!

Ugotovitve o sedanji starosti pa so obratne. Kar 69 odstotkov sedanjih članov je starejših od 50 let. Nimamo člana, ki bi bil

NAŠE PANJSKE KONČNICE

AVGUST BUKOVEC

(Nadaljevanje)

Čebelarji so mi pravili, da so jih dobili iz Kranja, imena slikarjev pa nikdar nisem mogel dognati. To govori, da velika večina končnic ni bila naslikana v delavnicah v Kranju, ampak da so jih čebelarji kupovali na tamkajšnjem trgu, kamor so jih prinašali od drugod. Verjetno je da so izvirale iz okolice Kranja, kjer je bilo v starih časih več slikarjev, ki so izdelovali slike na steklo, bržkone pa tudi slikali končnice, kakor n. pr. v Selcih in Kamni Gorici. Da je končnice poslikoval, je točno dognano samo za slikarja **Leopolda Layerja**, ki je bil rojen l. 1752, umrl pa l. 1828. O njem pripoveduje V. Steska (Slov. umetnost l. del, 1927, 179), »da je ob času sile slikal celo končnice za uljnatke«. V Narodnem muzeju sta dve njegovi končnici: Noetova daritev in Cvetna nedelja, ki se jima pozna, da ju je naslikal mojster. Muzeju ju je podaril Fr. Rojina, ki ju je kupil od kranjskega slikarja M. Bradaška, ta pa ju je pridobil iz Layerjeve zapuščine.

Tudi v okolici Kranja je bilo nekaj slikarjev končnic. Posebno na glasu je bil **Alojzij Košir** iz Ljubnega na Gorenjskem. Bil je slikar in mizar; hodil je slikat tudi »po Avstriji«. (Jakob Černilec, užitkar na Pivki 7). V Dupljanah je »deloval« **Janez Gosar, p. d. Vazukar**. Poslikal je mnogo končnic in znamenj, a ne tako dobro kakor Košir (isti poročevalec). Ni pa znano ime nekega slikarja končnic v Šentvompergi (Fr. Rojina).

Čebelarjem na področju čeb. podružnice Breznica na Gorenjskem je pred približno 70 leti poslikoval končnice slikar samouk **Hrovat** iz Rodin; ljudstvo mu je splošno reklo »mavar«. Slikal je dobro in trpežno in računal od končnice 10 krajcarjev ali pa polič kaše (Podr. Breznica). Da so pri Kuharjevih (Janševih) na Breznici znali čopič spretno sukati, sem omenil že v prejšnji številki. SČ. V Sp. Gorjah, pri Frjancu je pred

70 leti živel mizar, ki je poslikoval končnice (Podr. Gorje).

Kljub temu, da je bil Kamnik brez dvoma važno središče za razpečevanje novih končnic, ni o starejših slikarjih v tem kraju nobenih izročil. Kamniška čeb. podružnica mi je sporočila, da so pred 120 leti čebelarji dajali poslikavat končnice v Luče nad Gornjim Gradom, pozneje pa v Kranj. Zelo lepe končnice je znal slikati podobar **Andrej Rovšek († 1902) v Gabrjih pri Moravčah**. Računal je staro »evanckarce« (33 krajcarjev) od končnice. Preskrboval je z njimi čebelarje v okolici Moravč in v kamniškem okraju sploh, pa tudi v litij-skem (Vače, Kolovrat, Trojane . dr.). Na Kalu pri Kolovratu in njegovi bližnji in daljni okolici so se obračali čebelarji do spretnega samouka **Jerkčevega Ludvika**, ki je slikal približno pred 55 leti. (Fr. Rojina, SČ 1926, 172 in 1937, 124).

Do začetka prve svetovne vojne se je s tem poslom posebno pečal **Anton Šuštar** v Malem Mengšu. Na posebno dobrem glasu je bil **Franc Zabavnik**, p. d. Klofutar iz Šmarce pri Kamniku, ki je slikal končnice pred 25 leti. Bil je zelo spreten v tem poslu, toda na njegovih končnicah ni sledu tistega izvirnega načina slikanja, ki odlikuje starejše slikarje. Namesto izvirnih snovi, opirajočih se na življenje, čustvovanje in zgodovino domačega ljudstva je zajemal snov za slike iz meščanskih predlog brez prave vsebine. Od končnice je računal 20 krajcarjev, 1 do 3 krone; cena se je ravnala po velikosti slike (za kmečki panj, pavlinovca ali gerstungovca). Zabavnik je bil zadnji iz časti vredne garde slikarjev panjskih končnic.

Iz ljubljanske okolice mi je omeniti tipičnega ljudskega slikarja končnic, **Gašperja Bizjana** izpod Utika. Bil je samouk in se je pečal s slikanjem samo pozimi, ko drugoga

dela ni bilo, sicer pa je obdeloval svoje majhno posestvo in z vnemo čebelaril. Največ je poslikal končnic velike mere za pavlinovce. Zaradi velike ploskve je najraje slikal zgodbe iz Starega in Novega testamenta. Taka snov ga ni omejevala pri številu figur, ki jih je bilo treba naslikati, da je bila končnica polna. Končnice izza prve dobe Bizjanovega slikarskega udejstvovanja so bili najpreprostejši, oko žaleči izdelki, kar si jih moremo misliti, vrh tega pa še slikani z zelo slabimi barvami. Ker so se čebelarji močno pritoževali in so nova naročila izostajala, je mož pozneje začel uporabljati boljše barve in se sčasoma tudi v slikanju precej izvežbal, tako da je nazadnje še dosti čedno in trpežno slikal. Njegovih končnic sem videl mnogo, posebno pri čebelarju P. Pavlinu v Ljubljani, kjer sem lahko zasledoval tudi slikarski razvoj tega moža, ki sem ga osebno poznal in opazoval pri slikanju. Nekoč je naslikal Pavlinu zlodeja, ki ženskam – babam si ne upam napisati! – jezike brusi. Sliko je P. močno skritiziral. Ženske so imele prekratke jezike in prevelike glave, vrag premalo odločno drži in »klavrne« oči, rep mu je visel navzdol kakor mršavi svinji, namesto da bi bil zavit in konec navzgor obrnjen, kakor se spodobi za zlodeja, ki se je z veseljem in navdušenjem lotil takega vse hvale vrednega posla. To Pavlinovo sodbo omenjam le kot dokaz, da so tudi preprosti ljudje imeli kritično oko in smisel za lepo slikarjstvo.

Mnogo boljši slikar je bil neki **Razpotnik**, delovodja v Toniesovi opekarni v Kosezah, kjer je bival nekako od l. 1873 dalje. Njegove izdelke so čebelarji radi kupovali (Fr. Rojina).

Iz **Savinjske doline**, kjer so bile poslikane končnice močno v navadi, nisem mogel dobiti nobenih podatkov o kakih slikarjih, ki bi se bili s to rečjo pečali.

Izmed **koroških slikarjev** bodi na prvem mestu omenjen **Marko Pernhart**. Ta znameniti pokrajinski slikar slovenskega rodu (* 1824, † 1871) »je v mladosti svojemu očetu, vaškemu mizarju, pomagal kruh služiti s tem, da je poslikoval skrinje, končnice panjev itd. Na paši je izdeloval ptičje kletke, jih šarasto krasil in prodajal v Celovcu« (V. Steska, Slov. umetnost, I. del, 1927, 269).

V Št. Juriju pri Dobrli vesi je skrbel posestnik in cerkveni slikar **N. Menardi** za ozaljšanje panjev. Njegovi izdelki so bili prav izvrstni. Od končnice je računal 20 krajcarjev, pozneje 25. Umril je l. 1914 (Podr. Prevalje). V Mežiško dolino je nosil končnice slikar **Križič** iz Žitare vesi. Največ jih je izza l. 1888, nosil pa jih je tudi že poprej. Hodil je tudi na dom slikat. V Ločeh nad Baškim jezerom je bil na glasu dobrega slikarja končnic **mizar Lesjak**, ki je tudi po cerkvah slikal. Njegove končnice so bile polne zdrave šegavosti (De Reggi, Ljubljana). Po Rožu na Koroškem so čebelarji posebno cenili slikarja in podobarja **Petra Markoviča**, ki je hodil rad v štiro končnice slikat. Markovič je bil izšolan in priznan slikar (* v Rožeku l. 1866., † v Celovcu l. 1929.; SČ 1940, 97).

V svojih zapiskih sem našel še beležko, da je poslikoval končnice tudi **Andrej Herlein** (* okoli l. 1739, † v Ljubljani l. 1817). Bil je učitelj risanja na ljubljanski normalni. Za časa francoske okupacije je ostal brez pokojnine in je bil prisiljen slikati končnice, da ni preveč stradal. Kdo mi je dal te podatke, se ne spominjam več.

Krajevna omejitev našega domačega panja (»kranjčica«) in poslikanih končnic

Gradivo za to važno poglavje je že po veliki večini zbrano. Samo glede južnih meja je treba dognati še nekatere podrobnosti, kar pa sedaj ni mogoče. Ko pride čas – upam, da kmalu – bova gradivo z g. Vladkom Rojcem, ki je spreten risar, obdelala in objavila.

To poglavje bo pomembno zlasti za zgodovinarje ljudske umetnosti. Zato ga bova posebno skrbno obdelala.

Snovnosti na končnicah

Sedanji rod si niti predstavljati ne more, koliko preproste lepote in mile domačnosti je obdajalo naše stare kmečke čebeljnake. Zgrajeni v prikupnem domačem slogu, pokriti s topro slamnato streho, ki s svojo sivino ni motila skladnosti okolice, in od-

maknjeni v kak tih kotichek vrta, so bili slika miru in lepote v samoti.

Če je že čebelnjak, stoječ sredi sočnega zelenja in travniškega cvetja, bil sam na sebi tako mikaven, koliko večja je bila šele privlačnost njegovega pročelja z galerijo barvovitih umotvorov ljudskih slikarjev, poslikanih končnic, ki so krasile panje. Res, lepi so bili čebelnjaki tistih čebelarjev, ki so jim bile čebele posebno ljube. Taki čebelnjaki so bili zaradi skrbno zbranih končnic pravcata vaška zanimivost, ki je zlasti mladino vedno znova privabljala v čarobni svet čebelarjevega kraljestva.

Barvna in dekorativna stran končnic pa še zdaleč ni tako učinkovala in užigala, kakor snovi, ki jih je slikar obdelal. V snovnostih tiči glavna privlačnost in vrednost slik na končnicah. Naj je bil namen prve končnice kakršenkoli, naj je bila to praktična ali dekorativna naloga, pozneje se je končnica osamosvojila in zaživela svoje življenje. Snov je zavzela prvo mesto. Čebelar je ni samo pasivno sprejemal, on je snov izbiral in narekoval, in končnica je njemu in mnogemu drugemu o tem ali onem vedno znova pripovedovala. Snov je ostala svetu, v katerem in za katerega je končnica nastala, trajno aktualna, sveža. V snovnostih končnic je torej ena njihovih bistvenih sestavin.

Če človek misli na naše stare čebelnjake, se mu sama po sebi ponuja primera z nekako domačo galerijo slik. Če pa ima pred očmi vsebinsko važnost končnic, pa še prej pomisli na knjigo ali letak, kakor ga srečamo konec petnajstega in vse šestnajsto stoletje. Poleg verskih in podobnih snovi iz tradicionalnega sveta imamo druge, ki so gotovo bile aktualne, če ne v smislu današnjega dnevnika pa v smislu kronike. Snovi se nanašajo na določene dogodke, katere podajajo sicer tipično, vendar se da vsaj v posameznih primerih še danes dokazati zvezo s čisto določeno okolnostjo. In podajanje gre od čisto pripovednega do ostro sarkastičnega. Čebelnjakovo pročelje je bilo tako vaški pripovedovalec, poročevalec in kritik. Ni mogoče dovolj poudariti ta vsebinski moment. Nam, ki vidimo v končnicah samo še neko zgodovinsko posebnost, bi se lahko zdele samo plod posebne

čebelarjeve ljubezni za slike; v resnici pa so bile v nekem smislu skupno delo vse vasi.

V skladu s tem je bil slikarjev zaklad domislekov neizčrpen. S polnimi rokami je zajemal iz, rekel bi, neusahljivega vira domače šaljivosti, satire, domačih bajk in legend. Zgodbe iz svetega pisma Stare in Nove zaveze, življenje svetnikov, ljudske misli in čustva, zgodovinske dogodke, pravljice, vaško kroniko, erotiko, državne dogodke, vojaško življenje, živali in še več drugih snovi je ljudski slikar sčasoma uvrstil v svoj repertoar. Čebelarjem je lahko postregel z izborom slik, ki so po raznolikosti morale zadovoljiti največjega izbirčnega.

Nekatere snovi so se čebelarjem posebno priljubile. Zato jih je mladi rod slikarjev povzemal po starih končnicah in so se na ta način ohranile v skoraj nespremenjeni podobi prav do konca življenjske dobe končnic. **Pegam in Lambergar, Job na gnoju, Izgubljeni sin, Spovednica, Lovčev pogreb, Lisica lovca brije, Boj za hlače, Vrag babi jezik brusi, Strahopetec krojač** in še mnogo drugih so bili zelo stari motivi in ga skoraj ni bilo čebelnjaka brez teh končnic. Tem »neizogibnim« snovem so slikarji dodajali še nove. Na ta način se je v teku dveh stoletjih izbor klasičnih snovi močno povečal, vseh skupaj pa je bilo tako rekoč brez števila.

Teme končnic so bile tudi krstna imena panjev ali nekak »obraz« panja, bi rekel, ki se je človeku mnogo bolj vtisnil v spomin kakor številka ali sedanja popleskana končnica. Po njih je čebelar ločil sod od soda – tako pravijo Korošci panju – in po njih jih je imenoval v govoru. Poslušalca je moral dostikrat smeh posiliti, ko je slišal kaj čudne reči: **Boštjan** kapice brusi (= nosi pokrovce trotje zalege iz panja), **Pegam** že poje (pred rojenjem), **Noe** je ob matico, **Jona** ni sprašil (mattice), **Jagra** so večje ali črvi napadli, **Spovednica** trote preganja itd. Sam sem bil priča, ko je domači nedorasli sin, ki je pred čebelnjakom prežal na roje, planil v hišo in zavpil: »**Oče, Judež že roji, Žnidarji** bodo pa blez tudi . . .«

Končnice s snovjo iz sv. pisma so otroci posebno radi ogledovali in se pomenkovali o dogodkih, ki so jih slike predstavljale. V

dobi, ko še ni bilo učnih knjig, je bilo pisano pročelje čebelnjaka odprta knjiga. »Zgodb sv. pisma«, ki je na mehko otroško dušo mogočno učinkovala, mnogo bolj kakor še tako živa beseda ali sedanje običajne »zgodbe«. Tako lepih barvastih in preprosto nazornih slik ne najdeš v nobeni knjigi. Šolski nadzornik Ločniškar mi je pravil, da je kot bosopetec vprašal svojo babico, kdo sta moža, ki se na končnici tepeta. Povedala mu je zgodbo o Davidu in Goljatu, ki mu je šla tako do srca, da se je v babičini odsotnosti spravil s pipcem nad hudobnega Goljata in mu izkopal oči. Tako oslepljenega velikana je pozneje videl tudi v nekem čebelnjaku v soseščini. Kača na drevesu mu je vzbujala grozo, Absalon, viseč na laseh med vejami, pa bolečino ob spominu na lastna doživetja, ko je katero nakuril. – Na končnicah so otroci videli nešteto stvari in reči, ki bi jih sicer nikdar v življenju ne bili videli in o katerih se je sukal pogovor brez konca in kraja in v zvezi s tem otroška fantazija razvijala do skrajnih meja.

Folklorist in etnolog bi na slikah našla marsikako zanimivost, ki je v zvezi z našimi starimi šegami in običaji, zlasti kakšna je bila naša noša v minulih dveh stoletjih. Pri tem bi moral poročevalec računati z anahronizmom slikarjev, ki so slike posneli po starih končnicah. Letnica nove končnice ni bila potem vselej v skladu z dogodkom ali s snovjo, ki jo končnica prikazuje. Poslikovalci se na take »malenkosti« sploh niso ozirali. Tako vidimo na končnici **Izgubljeni sin**, da je očka oblečen v »pristno«, orien-

talno haljico z mogočno opasnico, na glavi ima velikanski turban, gospod sin pa se nam kaže v pristni kranjski noši iz dobe avb: šolne, bele nogavice, hlače dokolenke, dolg, fraku podoben suknjič rjave barve, na glavi značilen kranjski klobuček. Čebelar de Regi iz Ljubljane me je opozoril na končnico z **Juditino zgodbo**, ki jo ima neki čebelar v Brnci na Koroškem. Judita prihaja iz šotora s Holofernovno glavo, vhod v šotor pa stražita dva vojaka v grenadirski uniformi iz časa Napoleona, s puško na rami. Ta končnica je neovrgljiv dokaz, da smodnika niso izumili Kitajci, niti Grki, niti Berthold Schwarz, ampak – Asirci, katerim lahko sedaj pripisujemo tudi izum puške in uvedbo grenadirske uniforme . . . Tudi dušeslovec in zgodovinar lahko najmeta na končnicah to ali ono zanimivost ali posebnost.

Prvotno so slikarji uporabljali samo religiozne snovi. Te so tvorile do konca 18. stoletja jedro in večino tem, kajti končnice z drugimi snovmi so se začele pojavljati šele pozneje in so se v teku 19. stoletja tako uveljavile, da jih je bilo močno nad polovico. Sprememba človeških pogledov na svet je tedaj zelo vplivala tudi na kakovost snovi za končnice. Zadnji poslikovalci so uporabljali tudi zgolj dekorativne in nefiguralne snovi, toda bolj poredko. Za folkloro so brez pomena. Iz te dobe so tudi končnice s cveticami, šopki, portreti in živalskimi slikami. Same plehke snovi, ki človeka niso zamikale in niso razveseljevale oči.

Drobir

ČEBELE V KORANU

PRIREDIL: ANDREJ DVORŠAK

Čebel ne omenja le Biblija, ampak jih zasledimo tudi v Koranu. Med 114 surami (poglavji) nosijo nekatera prav poetična imena: krava – al Baqara, ženske – an Niša, mravlje – an Naml, pajek – al Ankabut in čebele – an Nahl.

Ime je vzeto iz 68. verza te sure, kjer so čebele omenjene kot nadvse koristne žuželke. V prostem prevodu se omenjeni verz (in nekaj naslednjih) glasi:

»Tvoj Gospod je navdihnil čebelo: Naredi si hiše v hribih in v panjih in v tistem, kar

NAŠE PANJSKE KONČNICE

AVGUST BUKOVEC

(Nadaljevanje)

Verske snovi.*

Končnice z verskimi snovmi so zavzele v čebelnjaku važno mesto. Med najstarejšimi nisem našel niti ene z drugo snovjo. Iz tega sklepam, kakor sem že zgoraj omenil, da ljudski slikarji prvotno niso uporabljali snovi iz kmečkega in vsakdanjega življenja. Nekateri pobožni čebelarji sploh niso marali drugih končnic kakor »svetih«. (Tako je imel pri rajnem Petru Pavlinu v Ljubljani vsak panj svojega patrona. Godovniku je postavil na vsako stran žrela vazico s cvetjem, zvečer pa prižgal majceno svetilko).

Ljudski slikarji so znali verske snovnosti kaj spretno in dekorativno obdelati. Nič čudnega, saj jim je bila na razpolago obilica predlog, ki so jih našli v cerkvenih slikah in v slikarskih umotvorih mojstrov baročne dobe sploh. Takrat so se tudi pri nas polnili božji hrami z lepimi slikami izpod čopiča domačih in tujih umetnikov (Quaglia, Mencingerja, Ilovška, Werganta, Layerjev, Kremser Schmidta in dr.), tako da ljudski slikar nikdar ni bil v zadregi za snovi in predloge.

Stari testament je bil pri slikarjih posebno priljubljen in je skoraj ni zgodbe, ki ne bi bila našla mesta v čebelnjakovi galeriji. Naj navedem samo nekaj najbolj običajnih: * Raj (NM), **Adam in Eva** (53, 270, 311), **Izgon iz raja** (283), **Kajn in Abel** (280), **Noe teše ladjo** (208, 273, 299), **Noetova daritev** (122, 147, 194 – velikanska mavrica je bila glavna privlačnost te končnice), **Abrahamova žrtev** (290, B), **Judita** (206), **Izgubljeni sin** (24, B – zelo priljubljen motiv v ciklu šestih prizorov na isti končnici), **Mojzesova palica** (319), **Elija v ognjenem vozu** (93, 254), **Jona** (103), **Egiptovski Jožef** (85, 226, 300, 351), **Lotov beg** (309), **David in Goljat** (NM),

David s harfo (NM), **Samson pobija Filištejce** (B), **Absalon** (92, 348), **Job na gnoju** (108, 114, 117, 119, 152, 176, 3344, 347). Jakobove sanje (304), Salomonova sodba (213). Spominjam se tudi končnic Samson podira tempelj, Prehod Izraelcev skozi Rdeče morje in Padanje mane v puščavi, ki jih pa ni v društveni zbirki, pač pa zadnji dve v zbirki NM.

Končnice z Jobom so bile nenavadno priljubljene. Job sedi na kupu gnoja pred kranjskim čebelnjakom. Prijatelji ga tolažijo in pomilujejo, godec (včasih tudi dva) v kranjski noši ... mu v olajšanje bolečin svira na gosli, »trije hišni vogli« mu pa osle kažejo in jezikajo vanj. Job je bil včasih in je ponekod še dandanes čebelarski patron, zato so ga čebelarji radi videli na končnicah (glej SČ 1932, 87, kjer je lep članek o tem svetniku!).

Novi testament je v zbirkah končnic zastopan z naslednjimi snovmi: Marijina zaroka (64), Marijino oznanenje (314, 343), Marijino obiskovanje (NM), **Rojstvo Jezusovo** – jaslice (80, 337, 342), **Sv. Družina v Egiptu** (153), **Sv. Janez Krstnik**, kršču-

* Snovi sem razdelil v skupine in razvrstil na isti način, kakor je to storil dr. Stanko Vurnik v svojem članku »Slovenske panjske končnice«. Posebno razdelitvi v skupine bi se dalo ugovarjati. Včasih je samovoljna in nasilna, trga, kar spada skupaj. Navzlic temu sem ostal pri Vurnikovi razdelitvi, da olajšam vsakomur, ki se bo predmeta v bodoče lotil, pregled in primerjanje. Končnice, ki jih je Narodni muzej pridobil po l. 1930, nisem upošteval, mislim pa, da ne bo med njimi kaj bolj pomembnega. Vendar bom pregledal tudi ta del zbirke in še nekatere zasebne ter pozneje objavil vse zanimivejše snovnosti.

* Z razprtimi črkami označene so bile posebno priljubljene in pogoste. – Številke v oklepajih pomenijo številke inventarskega zapisnika društvenih končnic, črki NM, da je končnica v zbirki Narodnega muzeja, B pa v zbirki pisca.

joč Jezusa (115, B), **Sv. Družina** (76, 238, 267), Marija in sv. Ana (NM), Dvajnajstletni Jezus v templju (NM), Ozdravljenje mladeniča iz Naima (NM), **Jezus izganja iz templja** (352), **Cvetna nedelja** (252, NM), Kristus in Samaritanka (53, 138, 167), Vihar na morju (NM), Hudi duh Jezusa skuša (NM), **Svatba v Kani** (298, 136, B), Bogatin in siromak (325), Ribolov (323).

Kristusovo trpljenje: **Zadnja večerja** (74, 230, NM, B), Jezus na Oljski gori (NM), Križev pot (111 – vse postaje na eni končnici), Ecce homo (1297), Simon iz Cirene (NM), Polaganje v grob (NM), Marija Magdalena in angel (NM), **Vstajenje** (203, 255, 274, 349, B – na končnici v moji zbirki sta dve sliki, Vstajenje in Marija Magdalena z ženami pri grobu).

Končnic s slikami **Marije** je bilo nič koliko in ga ni bilo čebelnjaka brez njih v vseh mogočih variantah: **Mati božja z Višarj** (11, 18, 47, 98, 294, 315), **Mati božja z Brezij** (88, B – zadnja je posebno lepa, glej sl. št. 32), M. b. rožnega venca (236), Marija škapulirska (178), Marija brezma- dežna (B), Pieta (65, 196), Marija v vlogi

Madone (247), Marijino kronanje (2 – glej sl. št. 25.), Srce Marijino (B) in Marija v raznih inačicah (62, 77, 90, 91, 95, 104, 132, 141, 181, 241), Marijino vnebovzetje (251). Obilica končnic te vrste dokazuje, da so naši stari čebelarji Mater božjo posebno častili. Glej končnici sl. št. 5 in 6 (v SČ 1934) s sliko Matere božje. Ena je iz l. 1758, druga iz l. 1794.

Dr. S. Vurnik omenja (str. 168), da je v zbirki Narodnega muzeja kronanje Marije po sv. Trojici posebno pogosto na končnicah naslikano, čudi pa se, da ni znana nobena Pieta. V naši zbirki je ravno narobe: Pieta je na dveh končnicah, kronanje Marije pa tudi samo na dveh.

Od drugih nabožnih snovnosti so v društveni zbirki: Poslednja sodba (191, 242), Pekel (367), deset božjih zapovedi (344), slika papeža (363), srce človeka grešnika in človeka spokornika (281), **Jezusovo in Marijino srce** (B), **Sv. Trojica** (51), sveta monograma Jezusa IHS (120, 188, 308) in **Marije** (17 – glej sl. št. 26) **sv. Duha v podobi goloba** (125).

(Dalje sledi)

Čebelarske organizacije obveščamo, da smo iz Zagreba dobili obvestilo, da je zdravilo Yukolack-A že razprodano. V prodaji bo zopet spomladi 1991.

ZČDS

Osmrtnice

SILVESTER TIHOLE

Silvo je bil član ČD Sevnica in je čebelaril s 24 AŽ panji v novem vzorno zidanem čebelnjaku. Sledil je vsem novostim modernega čebelarjenja. Kadar umre mlad človek, poln življenjske moči in načrtov, to toliko bolj prizadene tiste, ki so z njim živeli in ga поблиže poznali. Prehitra vožnja je odtrgala nit vse prej kot mirnega življenja 39-letnega moža v najlepših letih.

Na pravni fakulteti v Ljubljani je bil odličen študent. Okrog devet let je delal na sevniški občini kot sodnik za prekrške, pred smrtjo

pa je delal kot namestnik javnega tožilca v Trbovljah.

Imel je mehko srce, zato so ga še bolj prizadele krivice, ki jih je občutil na lastni koži ali pa jih je slišal od ljudi, ki so se nanj radi obračali po nasvet in pravno pomoč.

Silvo je hotel delati in živeti hitro. Ni bil med tistimi, katerim se mudi zaklepati pre-dale pisalnih miz ob natančno določenem času, zato sta mu čebelarjenje in občasno gobarjenje zelo koristila, da je lažje vzpostavljaval ravnovesje med svetom in samim seboj.

... Maja 1990 pa smo ga številni čebelarji z društvenim praporom pospremili k zadnjemu počitku.

Čebelarsko društvo
Sevnica